

UiO : **Det juridiske fakultet**

Totalentreprenørens rett til fristforlengelse og byggherrens rett til forsering etter NS 8407

Kandidatnummer: 696

Leveringsfrist: 25.november 2014

Antall ord: 17 968

Innholdsfortegnelse

1	TEMA OG PROBLEMSTILLING	1
1.1	Tema.....	1
1.2	Hovedproblemstillinger som skal behandles.....	1
1.3	Kort om entrepriserforhold	2
1.3.1	Generelt.....	2
1.3.2	Nærmere om tidsplanlegging i totalentreprisekontrakter.....	3
1.4	Rettskildebilde og begrunnelse for anvendelsen av NS 8407	4
2	FREMDRIFTSPLANEN SOM STYRINGSVERKTØY	6
2.1	Fremdriftsplanens formål og funksjon	6
2.2	Fremdriftsplanens bindende karakter	7
2.3	Fremdriftstaus og varsling om avvik.....	9
3	FREMDRIFTSPLANENS INNHOLD.....	11
3.1	Oversikt	11
3.2	Standardens krav til fremdriftsplanens innhold	11
3.2.1	Kontrakten som utgangspunkt	11
3.2.2	Dagmulksbelagte milepæler og andre milepæler.....	12
3.3	Samordning og koordinering av aktørene i fremdriftsplanen	13
3.3.1	Behovet for samordning.....	13
3.3.2	Nærmere om totalentreprenørens samordningsplikt.....	14
3.3.3	Byggherrens medvirkningsplikt.....	15
3.4	Spillerom i fremdriftsplanen	16
4	FORHOLD SOM KAN PÅVIRKE PLANLAGT FREMDRIFT	18
4.1	Årsaker til endringer i fremdriften	18
4.2	Forhold som kan gi totalentreprenøren en rett til fristforlengelse.....	19
4.2.1	Pålegg om endring	19
4.2.2	Forhold som byggherren har risikoen for	21
4.2.3	Force Majeure	22
4.3	Endringssituasjonenes betydning for fremdriftsplanen.....	23
5	NÅR GIR ENDRINGSSITUASJONENE TOTALENTREPRENØREN EN RETT TIL FRISTFORLENGELSE?	24
5.1	Oversikt	24
5.2	Materielle vilkår for fristforlengelse	25

5.2.1	Innledning	25
5.2.2	Vilkåret om at fremdriften «hindres».....	26
5.2.3	Betydningen av «slakk» i fremdriftsplanen	28
5.2.4	Betydningen av totalentreprenørens plikt til å samordne.....	30
5.2.5	Spesielt om fristforlengelse ved force majeure.....	32
5.3	Prosessuelle vilkår for fristforlengelse	33
5.3.1	Nøytralt varsel om fristforlengelse	33
5.3.2	Spesifisering av fristforlengelseskravet	34
5.3.3	Byggherrens forespørsel om spesifisert fristforlengelseskrav	36
5.4	Uberettiget avslag på fristforlengelse: totalentreprenørens rett til forsering.....	38
5.4.1	Vilkår for totalentreprenørens forseringsrett.....	38
5.4.2	Forseringskostnadene.....	39
6	HVOR LANG FRISTFORLENGELSE HAR TOTALENTREPRENØREN KRAV PÅ?	42
6.1	Utgangspunkt	42
6.2	Nærmere om hva som utgjør «virkning på fremdriften»	42
6.3	Kumulasjon av endringssituasjoner	45
7	NÅR HAR BYGGHERREN RETT TIL Å PÅLEGGE TOTALENTREPRENØREN Å FORSERE?	47
7.1	Utgangspunkt	47
7.2	Forsering som alternativ til fristforlengelse	47
7.3	Forsering med grunnlag i byggherrens koordineringsbehov.....	49
7.3.1	Hjemmelen.....	49
7.3.2	Forskyvning av dagmulktsbelagte frister til et tidligere tidspunkt	50
7.3.3	Grensen mellom entreprenørens samordningsplikt og retten til vederlag for forseringspålegget.....	50
7.4	Begrensninger i forseringsretten	52
8	AVSLUTTENDE BEMERKNINGER.....	54
9	LITTERATURLISTE.....	56
10	ANDRE KILDER.....	57
10.1	Lover	57
10.2	Kontraktstandarder.....	57
10.3	Rettspraksis	57

1 Tema og problemstilling

1.1 Tema

Entrepriseforhold karakteriseres ved at de ofte innebærer kontrakter som regulerer tilvirkninger som går over lengre tid. Ved kontraktinngåelsen har partene gjerne avtalt hvor lang tid utførelsen skal ta gjennom en sluttdato og baserer planleggingen av prosjektet på dette. Men når utførelsen av kontrakten strekker seg over mange måneder, eller år, vil det normalt oppstå forhold som partene ikke har tatt høyde for. På denne måten endres partenes forutsetninger for prosjektgjennomføringen.

De endrede forholdene kan knytte seg til at partene velger andre løsninger, men det kan også oppstå forstyrrelser i form av at partene ikke klarer å yte som forventet eller at de eksterne forholdene som prosjektet skal gjennomføres i er annerledes enn forutsatt. Disse endringssituasjonene kan, og vil ofte, få betydning for den opprinnelige planlagte fremdriften for tilvirkningen.

Emne for oppgaven er hvilke grunnlag Norsk Standard 8407 Alminnelige kontraktsbestemmelser for totalentrepriseforhold (NS 8407)¹ gir for å justere fremdriften når prosjektgjennomføringen må tilpasses slike endrede forhold. Videre skal det drøftes hvilke holdepunkter standarden gir for fastleggelsen av endringssituasjonens tidsmessige virkning.

1.2 Hovedproblemstillinger som skal behandles

Endringssituasjoner som totalentreprenøren ikke bærer risikoen for vil kunne gi han en rett til forlengelse av avtalte frister for ferdigstilling. Gitt at forholdene for prosjektgjennomføringen blir annerledes enn forutsatt oppstår spørsmålene om hvilke krav som stilles for slik fristforlengelse, og hvor mye ekstra tid han i tilfelle har krav på.

Fristforlengelse kan imidlertid ha store konsekvenser for byggherren. Dette gjør seg særlig gjeldende i relasjon til sluttdatoen for prosjektet da byggherren kan ha økonomiske interesser knyttet til å overta til opprinnelig avtalt tid. Byggherren er derfor gitt en mulighet til å fastholde avtalte frister. I praksis pålegges totalentreprenøren på denne måten en forsering av arbeidet, det vil si en raskere fremdrift under samme tidsramme. Byggherrens rett er imidlertid ikke ubetinget og oppgaven tar sikte på å besvare når byggherren kan unngå fristforlengelse ved fastholdelse av avtalte frister.

---

¹ I oppgaven vil angivelser av punkter, eller der begrepet standarden brukes, være en henvisning til NS 8407, med mindre annet påpekes.

Byggherren har også mulighet til å pålegge totalentreprenøren å jobbe raskere selv om fremdriften møter fristene. Grunnlaget for en slik rett følger av at han kan ha behov for å koordinere flere aktører i et prosjekt. Spørsmålene som skal drøftes er når et slikt pålegg forplikter totalentreprenøren til å forsere arbeidet, og hvorvidt dette gir han rett til et forseringsvederlag.

1.3 Kort om entreprisforhold

1.3.1 Generelt

Entrepriekontrakter regulerer bygg- og anleggsarbeider på fast eiendom.² Det finnes flere forskjellige standarddokumenter som er ment å regulere ulike typer entreprisformer. Karakteristisk for dem alle er at en bestiller gir den andre parten et oppdrag i form av utførelse av et arbeid på en eiendom, eller en bygning eller et anlegg.

I teorien oppstilles det gjerne et hovedskille mellom en såkalt utførelsesentreprise og en totalentreprise.³ Skillet knytter seg til hvem av partene som har ansvaret for prosjekteringen.

NS 8407 gir følgende beskrivelse av kontraktsforholdet:

*«Denne standarden har til formål å regulere kontraktsforholdet der én part (totalentreprenøren) påtar seg hele eller vesentlige deler av prosjekteringen og utførelsen av et bygg-eller anleggsarbeid... for den andre part (byggherren)».*⁴

Totalentreprenøren vil altså ha ansvaret for både prosjekteringen og utførelsen av kontraktsgjenstanden.⁵

I en utførelsesentreprise er det byggherren som har ansvaret for prosjekteringen.⁶ Dette medfører at entreprenøren kun vil ha ansvaret for utførelse av kontraktsgjenstanden.⁷ Den mest brukte kontrakten for utførelsesentrepriser er Norsk Standard 8405 Norsk bygge- og anleggskontrakt (NS 8405). Totalentreprisestandarden er i stor grad bygget på denne slik at standardene ligner innholdsmessig. Men siden det er byggherren som har ansvaret for prosjekteringen i NS 8405 er det en sentral forskjell at han også vil ha risikoen for prosjekteringsvikt.

---

² Hagstrøm(2014) s. 9.

³ Se f.eks. Giverholt(2012) s. 53, Nordtvedt (2013) s. 29.

⁴ Jf. NS 8407, under «Innledende om standarden».

⁵ Jf. NS 8407 punkt 1.8.

⁶ Jf. NS 8405 punkt 19.2.

⁷ Jf. NS 8405 punkt 2.4.

I virkeligheten vil det imidlertid sjeldent foreligge slike rene entrepriseformer. I totalentrepriseprojekt må for eksempel byggherren ofte ta enkelte beslutninger gjennom funksjonskrav til entreprenørens ytelse. Dette innebærer gjerne noe prosjektering.⁸ Det er også sjeldent slik at prosjektet utelukkende består av to parter. Byggherren kan ha engasjert flere entreprenører til et prosjekt, mens entreprenøren kan ha avtaler med entreprenører under seg. Partene kan også ha avtaler med diverse leverandører.

Det finnes flere særtrekk ved entreprisekontrakter som gjør at utførelsen av prosjektet utsettes for en rekke usikkerhetsmomenter. Som nevnt innledningsvis vil det gjerne ta lang tid fra kontraktsinngåelsen til bygningen eller anlegget er ferdigstilt.⁹ Ved siden av dette tidsmomentet vil utførelsen av arbeidene gjerne være komplekse. Det er snakk om løpende kontraktsoppfyllelse fra entreprenørens side som kan avhenge av mange faktorer. Når prosjektet består av flere aktører må arbeidene også samordnes og aktiviteter kan være avhengige av hverandre. I tillegg vil prosjektutførelsen gjerne foregå utendørs slik at værforhold kan skape usikkerhet for gjennomføringen.

På grunn av dette får entrepriseforhold en utpreget dynamisk karakter. Bestemmelsene i standardkontraktene reflekterer dette, og det kan også få betydning for tolkningen av partenes rettigheter og plikter.

1.3.2 Nærmere om tidsplanlegging i totalentreprisekontrakter

Kjernen i en totalentreprisekontrakt er at entreprenøren i hovedsak står for både prosjekteringen og utførelsen av prosjektet.¹⁰ Han skal sørge for all nødvendig prosjektering for å levere gjenstanden i samsvar med kontraktens funksjonsbeskrivelse. Det er derfor han som i hovedsak har ansvaret for tidsplanleggingen av prosjektet. Dette gjør at byggherren vil spille en mindre rolle i fremdriftsplanleggingen enn i en utførelsesentreprise. Et utslag av dette er at totalentreprenørens fremdriftsplan som utgangspunkt skal utarbeides uten forutgående innspill fra byggherren.¹¹

Sammenlignet med utførelsesentrepriser får totalentreprisekontrakter det særpreg at byggherren kan ha en mindre koordinerende rolle i prosjektet. Dette kan få betydning for hvilken grad av samordning totalentreprenøren må foreta med prosjektets øvrige aktører. I utførelsesentrepriser vil byggherrens koordineringsplikt gjerne være dominerende slik at entreprenørens

---

⁸ Hagstrøm(2014) s. 65.

⁹ Se kapittel 1.1.

¹⁰ Jf. NS 8407 Punkt 16.1 og Punkt 14.1. Se Barbo(1990) s. 16.

¹¹ Etter NS 8405 punkt 18.1 skal entreprenøren utarbeide fremdriftsplan for egne arbeider etter oversikt fra leverandøren etter punkt 19.7.

samordningsansvar får mindre betydning.¹² Men det er like fullt forutsatt at byggherren har en plikt til å koordinere alle aktørene han har engasjert.¹³

Hvor fremdriften for prosjektgjennomføringen blir forsinket er det risikofordelingen i kontrakten som i utgangspunktet avgjør hvem som må bære virkningen av forsinkelsen. Siden det er totalentreprenøren som har ansvaret for prosjekteringen må han selv bære konsekvensene av feil i denne.¹⁴ Det betyr at om det underveis i prosjektet skulle vise seg at prosjekteringen har mangler som påvirker fremdriften, har han ikke krav på lengre byggetid. Om han må forsere arbeider for å møte kontraktens frister må han også gjøre dette for egen regning.

1.4 Rettskildebilde og begrunnelse for anvendelsen av NS 8407

Det vil altså være en forskjell i totalentrepriser og utførelsesentrepriser med hensyn til hvilke fremdriftsforstyrrelser totalentreprenøren må overkomme for egen regning. Men dette skille i risikofordelingen, får imidlertid ikke så stor betydning i relasjon til oppgavens prinsipielle vurdering av fremdriftskonsekvenser. Oppgaven vil forutsette at det foreligger en endringssituasjon som byggherren i utgangspunktet har risikoen for. Standardene for de to entrepriseforholdene har i stor grad sammenfallende reguleringer for virkningene av forskjellige endringssituasjoner.

Grunnen til at totalentreprisestandarden likevel er valgt som tema er at den innebærer en nyskaping i form av at byggherren kan forespørre totalentreprenøren en spesifisering av sitt fristforlengelseskrav.¹⁵ Dette er en viktig rettighet for byggherren hvis han har mange aktører han skal koordinere. Siden byggherren har et større koordineringsansvar i utførelsesentrepriser kan det være et argument for at en slik rettighet også bør innføres for utførelsesentrepriser.

Siden skillet mellom utførelses- og totalentreprise er mindre i relasjon til vilkårene for entreprenørens rett til fristforlengelse og byggherrens rett til forsering vil samme hensyn ofte gjøre seg gjeldende i de to standardene. Det betyr at både generell entrepriseteori og rettspraksis om utførelsesstandardens kan bidra som rettskildefaktorer under tolkningen av totalentreprisestandardens bestemmelser.

---

¹² Nordtvedt(2013) s. 294.

¹³ Jf. NS 8407 punkt 21.4, annet ledd som forutsetter et koordineringsansvar for byggherren.

¹⁴ Konsekvensen av feilprosjektering er ikke direkte regulert i NS 8407. Men når totalentreprenøren har ansvaret bør det også forutsettes at han har risikoen. Feilen vil ofte også gi utslag på kontraktsgjenstanden slik at det utgjør en mangel etter punkt 42.

¹⁵ Jf. NS 8407 punkt 33.6.2.

Valget av totalentreprisestandarden vil imidlertid få en betydning for hvilke rettskilder som er direkte anvendelig for tolkning av standardens bestemmelser. Siden den gjeldende totalentreprisestandarden er av relativt ny dato er rettspraksis om denne begrenset. Men rettspraksis om den eldre versjonen av totalentreprisestandarden kan gi holdepunkter for gjeldende bestemmelers innhold.¹⁶

Rent rettskildemessig vil juridisk teori ha relativ liten vekt som tolkningsfaktor. Men når direkte rettspraksis er begrenset kan teori om den nye totalentreprisestandarden få større betydning. Dette forsterkes også ved at entreprisekontrakter ikke er underlagt noen generell lovregulering.

Punkt 2.2 i standarden oppstiller regler som får anvendelse ved motstrid mellom flere dokumenter i en kontrakt, eller motstridende bestemmelser i samme kontraktsdokument. Bestemmelsen gir imidlertid ingen avgjørende holdepunkter i oppgavens prinsipielle vurdering av totalentreprenørens rett til fristforlengelse og byggherrens rett til forsering. Reguleringen er ikke uttømmende slik at alminnelige kontraktstolkningsregler får anvendelse.

Høyesterett har flere ganger tatt stilling til prinsippene for tolkning av entreprisekontrakter. I Rt.2012.1729 ble det påpekt at prinsippet om en objektiv fortolkning av avtaler mellom næringsdrivende får en særlig styrke i entrepriseforhold. Men i samme dom vises det også til Rt.2010.961 hvor det uttales at det objektiv fortolkning ikke innebærer at bestemmelsene «utelukkende skal tolkes ut fra hva en naturlig språklig forståelse av bestemmelsen tilsier. Bestemmelsens ordlyd må blant annet leses i lys av de formål de skal ivareta, og andre reelle hensyn».¹⁷

---

¹⁶ Norsk Standard 3431 var forgjengeren til NS 8704.

¹⁷ Jf. Avsnitt 44.

2 Fremdriftsplanen som styringsverktøy

2.1 Fremdriftsplanens formål og funksjon

Det overordnede tidsforløpet for fremdriften i et entrepriseprojekt bestemmes gjennom kontraktens avtalte frister for ferdigstilling. Partene vil som regel ha avtalt en sluttfrist for når tilvirkningen skal være ferdig.¹⁸ De kan også ha avtalt delfrister for milepæler underveis i prosjektet. Etter punkt 21.1 i standarden skal totalentreprenøren gjennomføre arbeidet under kontrakten til disse avtalte fristene.

At totalentreprenøren skal gjennomføre arbeidet til avtalte frister sier egentlig ikke noe mer enn at avtalen mellom partene skal holdes. Fristene alene vil heller ikke gi en tilstrekkelig føring for fremdriften i entrepriseprojekter av en viss størrelse. Begge parter har et behov for at det utarbeides en nærmere tidsplan for utførelsen av arbeidet. Standardens punkt 21.2 bestemmer at en slik fremdriftsplan som utgangspunkt skal utarbeides av totalentreprenøren senest 4 uker etter kontraktinngåelsen.¹⁹

For totalentreprenøren er det nødvendig med en fremdriftsplan for å styre utførelsen av sine arbeider etter kontrakten. Avtalte frister bestemmer hvor lang tid han har på utførelsen av aktivitetene, men han har et behov for nærmere detaljplanlegging innenfor disse rammene. Detaljplanleggingen kan vise totalentreprenørens nærmere produksjonsopplegg. Avhengighetsforhold til byggherrens ytelser skal alltid fremgå. Planen blir dermed sentral for totalentreprenørens egen fremdriftshåndtering og bidrar til at han kan oppfylle sin forpliktelse til å møte kontraktens frister.

Fremdriftsplanen vil ha en annen funksjon for byggherren. Den vil gi en oversikt over totalentreprenørens planlagte utførelse. Standarden forutsetter at byggherren skal kunne kontrollere totalentreprenørens fremdrift.²⁰ Fremdriftsplanen skal fungere som et rapporteringsgrunnlag for totalentreprenørens fremdriftsstatus og viser dermed om han kan møte avtalte milepæler.²¹ På denne måten kan byggherren kontrollere og eventuelt iverksette tiltak når han ser avvik fra den planlagte fremdriften.

Byggherren vil også ha en plikt til å koordinere prosjektet og alle aktørene involvert.²² Fremdriftsplanen er hans primære verktøy for å etterleve denne plikten. Når fremdriftsplanen viser

---

¹⁸ Nordtvedt(2013) s. 295.

¹⁹ Ordlyden forutsetter at partene kan fravike dette jf. «Er ikke annet avtalt».

²⁰ Jf. bl.a. NS 8407 punkt 21.2 første ledd som sier at fremdriftsplanen skal «spesifiseres slik at fremdriften kan kontrolleres av byggherren».

²¹ Se kapittel 2.3.

²² Se kapittel 3.3.1.

totalentreprenørens tidspunkter for utførelse av ulike aktiviteter kan han arrangere aktørene han har engasjert på en hensiktsmessig måte.

Selv om standarden legger opp til at det er totalentreprenøren som skal utarbeide en fremdriftsplan for egen utførelse, må den likevel ta hensyn til at aktivitetene kan avhenge av andre aktørers ytelser. Punkt 21.2, første ledd bestemmer at fremdriftsplanen skal vise både «totalentreprenørens ytelser og hvilke av byggherrens ytelser disse er avhengige av». Hva dette konkret innebærer må fastlegges etter en nærmere vurdering av prosjektet. Bestemmelsen forutsetter imidlertid klart at fremdriftsplanen viser avhengighetsforholdet mellom totalentreprenørens og byggherrens aktiviteter.²³

I entreprisprosjekter med mange aktører vil totalentreprenørens aktiviteter i stor grad kunne være avhengig av ytelser fra andre. Standardens referanse til byggherrens ytelser inkluderer bidrag fra alle aktørene han har engasjert.²⁴ Det betyr at fremdriftsplanen må vise avhengighetsforhold til for eksempel sideentreprenører og leverandører som byggherren har kontrakter med. Slik nødvendig informasjon må byggherren fremskaffe når totalentreprenøren ber om det.²⁵ I prosjekter med flere aktører fordrer utarbeidelsen av fremdriftsplanen følgelig et samarbeid mellom totalentreprenøren og byggherren.

At slike avhengighetsforhold fremgår i fremdriftsplanen er sentralt for at den skal fylle en funksjon som styringsverktøy for begge partene. Totalentreprenøren kan være avhengig av byggherrens medvirkning for oppstart eller utførelse av aktiviteter. Fremdriftsplanen vil da også vise byggherren når han må sine forpliktelser på plass. Avhengighetsforholdene mellom aktiviteter bidrar samtidig til at byggherren kan koordinere ytelsene til ulike aktører.

2.2 Fremdriftsplanens bindende karakter

Selv om fremdriftsplanen skal fungere som et styringsverktøy for partene, er den ikke et kontraktsdokument.²⁶ Den skal bare vise totalentreprenørens produksjonsopplegg samt eventuelle frister som allerede følger av partenes kontrakt.

Totalentreprenøren vil derfor som utgangspunkt ikke være bundet av fremdriftsplanen i prosjektsutførelsen. Innenfor partenes avtalte frister kan han omorganisere sine aktiviteter, for eksempel ved å bytte om rekkefølger i tilvirkningen for å tilpasse arbeider mot hverandre. At

---

²³ Nordtvedt(2013) s.299.

²⁴ Nordtvedt(2013) s.299.

²⁵ Jf. NS 8407 punkt 22.5.

²⁶ Jf. NS 8407 punkt 2.1 som lister opp hva som skal anses som kontraktsdokumenter.

de avtalte fristene setter begrensninger for eventuell omrokking følger ikke av fremdriftsplanen selv, men at fristene er plikter etter kontrakten.

Til tross for at fremdriftsplanen ikke er et kontraktsdokument vil den likevel spille en rolle i å definere plikter med hensyn til fremdriften. På denne måten modifiseres utgangspunktet om at fremdriftsplanen bare har en funksjon som et styringsverktøy. Den kan dermed få kontraktsmessige virkninger.

Fremdriftsplanen skal angi frister for byggherrens medvirkning når partene ikke har avtalt dette ved kontraktsinngåelsen.²⁷ Dermed kan totalentreprenørens utarbeidelse av fremdriftsplanen medføre bindende frister for byggherren. Leverer han ikke innenfor fristene vil det foreligge forsinkelse som han har risikoen for.²⁸

Videre kan også totalentreprenørens opprinnelige utforming av fremdriftsplanen sette grenser for hvilken omorganisering av egne aktiviteter han kan foreta seg. Etter standarden har totalentreprenøren en plikt til å samordne seg med alle aktørene i prosjektet.²⁹ Denne samordningsplikten kan medføre begrensninger på hvilken grad av endringer han kan gjøre i sine aktiviteter opp mot de avtalte fristene. Plikten til å samordne innebærer at han både ved utarbeidelsen av fremdriftsplanen og underveis i prosjektet må ta hensyn til de øvrige aktørenes aktivitetsutførelse. Dette innebærer at han kan være avskåret fra å foreta rokkeringer i produksjonsopplegget.³⁰

Ved siden av dette kan fremdriftsplanen være et viktig moment ved tolkningen av partenes rettigheter og plikter etter kontrakten. Den vil gjerne være partenes primære holdepunkt for om totalentreprenøren skal innvilges en forlengelse av fremdriftsfristene.³¹ Dette skyldes at det ofte er partenes håndfaste dokumentasjon for hvilken påvirkning på fremdriften en endringssituasjon vil ha.

I tillegg kan fremdriftsplanen være en tolkningsfaktor for hvorvidt byggherren har adgang til å pålegge en forsering av totalentreprenørens arbeider.³² Den kan vise om forsering er praktisk mulig for totalentreprenøren ved å angi absolutte avhengighetsforhold, men også om det finnes rom for forskyvning av frister til et tidligere tidspunkt.

---

²⁷ Jf. NS 8407 punkt 22.5, annet ledd.

²⁸ Se kapittel 3.3.3.

²⁹ Jf. NS 8407 punkt 21.4, første ledd.

³⁰ Se kapittel 3.3.2.

³¹ Se kapittel 5.2.

³² Se kapittel 7.

Det skal nevnes at fremdriftsplanens innhold kan være mindre detaljert enn det totalentreprenøren har behov for å kunne styre egen fremdrift. Totalentreprenøren kan utarbeide interne planer som har høyere grad av spesifisering enn hva standarden krever.³³ Så lenge slike planer ikke fremlegges byggherren er de imidlertid ham uvedkommende. På denne måten vil en slik plan heller ikke få betydning for partenes plikter og rettigheter under kontrakten.

2.3 Fremdriftstaus og varsling om avvik

Siden fremdriftsplanen er ment å fungere som et verktøy for styring under hele prosjektet etablerer standarden en informasjons- og varslingsplikt for totalentreprenøren i punkt 21.3. Som utgangspunkt skal han hver fjerde uke informere byggherren om fremdriftsstatus etter den opprinnelige fremdriftsplanen.

Foreligger det «avvik av betydning» fra gjeldende fremdriftsplan må totalentreprenøren varsle byggherren om dette, uten ugrunnet opphold. Etter ordlyden foreligger varslingsplikten både ved aktuelle og potensielle avvik.³⁴ Dette betyr at han også må varsle hvis han ser at en forstyrrelse i prosjektet kan medføre at den opprinnelige fremdriftsplanen ikke kan følges.

Hva som utgjør et avvik kan stille seg forskjellig avhengig av hvor detaljert fremdriftsplanen er utformet. Har planen et høyt detaljnivå vil det på grunn av entreprisoppdrags dynamiske karakter ofte vise seg avvik. Men varslingsplikten vil derimot bare oppstå når avvikene er «av betydning».

Terskelen for varsling kan ikke angis generelt. Etter ordlyden relaterer varslingsplikten seg til alle betydningsfulle fremdriftsavvik, ikke bare avtalte frister og angitte milepæler. Dette betyr at alle forsinkelser i fremdriftsplanens aktiviteter er potensielt varslingspliktig. Avvik i fremdriften frem til de avtalte fristene kan påvirke produksjon og leveranse fra andre aktører slik at avviket får en betydning for fremdriften til hele prosjektet.

Varslingsplikten er videre objektiv i den forstand at det ikke skilles mellom hvem av partene som bærer risikoen for avviket. Totalentreprenøren må dermed varsle om alle avvik som medfører at gjeldende fremdriftsplan ikke kan følges, uavhengig om det skyldes at han selv er forsinket i sin utførelse eller om avviket følger av manglende ytelser fra andre aktører.

---

³³ Jf. NS 8407 punkt 21.2 første ledd som sier at fremdriftsplanen skal «spesifiseres slik at fremdriften kan kontrolleres av byggherren».

³⁴ Jf. NS 8407 punkt 21.3 annet ledd som gjelder der «det oppstår eller vil kunne oppstå avvik av betydning».

Standarden oppstiller ingen virkning av varslingen. Som utgangspunkt er formålet å gi byggherren informasjon slik at han kan iverksette eventuelle tiltak mot avviket.³⁵ Dette betyr at en varsling fra totalentreprenøren om at tidsforløpet er, eller kan bli, forsinket ikke i seg selv vil lede til noen endring av fremdriftsplanen.

Det er imidlertid nødvendig at fremdriftsplanen oppdateres i tråd med avvikene som rapporteres. Ellers vil den ikke fungere som et styringsverktøy. Som det senere skal redegjøres for kan byggherren kreve at fremdriftsplanen revideres når den ikke utgjør et hensiktsmessig rapporteringsgrunnlag.³⁶

Varslingen medfører heller ikke noe forlengelse av totalentreprenørens frister selv om avviket skyldes forsinkelse på byggherrens side. Dersom totalentreprenøren mener at byggherren har risikoen for avviket, må han spesifikt fremsette et fristforlengelseskrav. Dette er uttrykkelig sagt i punkt 21.3 annet ledd, som bestemmer at krav om fristforlengelse skal «varsles og behandles etter bestemmelsene i kapittel VII.»

Standardens kapittel VII inneholder blant annet et varslingssystem av fristforlengelseskrav, med skjønnsmessige frister og innholdskrav.³⁷ Totalentreprenøren må altså alltid følge den angitte fremgangsmåten om han ønsker en forlengelse av de avtalte fristene. Fremsetter imidlertid totalentreprenøren et fristforlengelseskrav i avviksvarselet vil dette oppfylle standardens krav om nøytral varsling.³⁸ Dette betyr at totalentreprenøren ikke trenger å varsle to ganger. Varsel om avvik som inneholder fristforlengelseskrav fører partene inn i prosessen om fristforlengelseskrav som standarden pålegger partene.

Har totalentreprenøren krav på fristforlengelse skal fremdriftsplanen justeres tilsvarende.³⁹ På denne måten vil partene ha en oppdatert plan for de eventuelle ansvarsbetingende frister. Denne justeringen er imidlertid forskjellig fra byggherrens krav om planrevidering. Forskjellen på justering og revidering av fremdriftsplanen, samt den ulike virkningen for partene utdypes nærmere under kapittel 4.4.

---

³⁵ Nordtvedt(2013) s. 301.

³⁶ Se kapittel 4.3.

³⁷ Se kapittel 5.3.

³⁸ Se kapittel 5.3.1.

³⁹ Jf. NS 8407 punkt 21.2, tredje ledd.

3 Fremdriftsplanens innhold

3.1 Oversikt

Som nevnt under kapittel 2.2 kan fremdriftsplanen være partenes primære holdepunkt når man skal vurdere hvorvidt endringssituasjoner påvirker fremdriften i prosjektet. For å analysere virkningen på fremdriften av slike forhold er det hensiktsmessig å si noe om hvordan den opprinnelige fremdriftsplanen utarbeides og dens nærmere innhold.

I totalentrepriser er det totalentreprenøren som utarbeider fremdriftsplanen da det er han som hovedsakelig står for prosjekteringen av tilvirkningen.⁴⁰ Det betyr at det er totalentreprenøren som i utgangspunktet planlegger egen fremdrift og utførelse under hensyntagen til de kontraktsfastsatte frister. Men han må ved utarbeidelsen også oppfylle standardens krav til innhold.

Totalentreprenørens planlegging av prosjektet vil relatere seg til hans egne ytelser. I delte entrepriser med flere totalentreprenører vil alle tilvirkerne måtte utarbeide en fremdriftsplan. Det er byggherren som må koordinere disse mot hverandre. Han må derfor fremskaffe det totalentreprenøren trenger av nødvendig informasjon om de øvrige entreprisene. Totalentreprenøren må likevel, innenfor visse grenser, samordne sin fremdrift med alle aktørene i hele prosjektet. Samspillet mellom totalentreprenørens samordningsplikt og byggherrens koordineringsplikt redegjøres nærmere under punkt 3.3.

3.2 Standardens krav til fremdriftsplanens innhold

3.2.1 Kontrakten som utgangspunkt

Punkt 21.2 i standarden bestemmer hva totalentreprenørens fremdriftsplan skal inneholde. Overordnet må totalentreprenøren ved utarbeidelse av fremdriftsplanen holde seg innenfor «de rammer som er angitt i kontrakten».⁴¹ Kontrakten vil med andre ord være utgangspunktet for tidsforløpet når planen skal utarbeides.

Etter ordlyden gir ikke dette mer veiledning enn at fremdriftsplanen må legge til grunn hva partene har avtalt. Punkt 2.1 angir hva som skal anses som kontraktsdokumenter, og dermed hvilke opplysninger totalentreprenøren må forholde seg til. Partene kan ha avtalt oppstart og slutføring av prosjektet som vil bestemme lengden på kontraktsperioden.

---

⁴⁰ Jf. NS 8407 punkt 21.2.

⁴¹ Jf. NS 8407 Punkt 21.2, første ledd, siste setning.

Fremdriftsplanen skal som nevnt vise både totalentreprenørens ytelser og hvilke av byggherrens ytelser disse er avhengige av.⁴² Totalentreprenørens ytelser vil fremgå av kontrakten. Byggherrens ytelser kan også være definert gjennom kontrakten, men dette trenger ikke nødvendigvis være tilfelle.⁴³

Etter 21.2 annet ledd må fremdriftsplanen vise «alle hovedaktiviteter i prosjektgjennomføringen». Dette er en henvisning til totalentreprenørens ytelser og fungerer således som en nærmere angivelse av kravet til innhold etter første ledd.⁴⁴ Bestemmelsen lister videre opp eksempler som «prosjektering, rigging, riving, utførelse, testing, innregulering, prøvedrift og overtakelse.»

Totalentreprenøren må således tidfeste og angi de enkelte aktivitetene han er forpliktet til å gjennomføre etter kontrakten. Avhengighetsforhold kan bestemme rekkefølgen av aktivitetene. Der det ikke foreligger avhengigheter står totalentreprenøren i utgangspunktet fritt til å planlegge slik han vil, innenfor de avtalte fristene. Oppstillingen i punkt 21.2 annet ledd er ikke uttømmende slik at kontrakten mellom partene kan tilsi at andre aktiviteter må tas med.

Utover å kreve at fremdriftsplanen skal «spesifiseres slik at fremdriften kan kontrolleres av byggherren», oppstiller standarden ingen krav til planens detaljnivå.⁴⁵ Kravet til detaljregulering vil altså avhenge av den enkelte kontrakts art. Naturlig nok kan enkle kontrakter, med få aktører, kreve færre detaljer enn store prosjekter som forutsetter et høyt nivå av samordning. Komplekse tilvirkningsforhold kan tilsi at totalentreprenøren må spesifisere i større grad enn bestemmelsens oppstilling av eksempler. Det sentrale må være at spesifiseringen gir byggherren anledning til å koordinere aktørene han har engasjert, samt en mulighet til å korrigere planen og optimalisere fremdriften ved eventuelle forstyrrelser i prosjektgjennomføringen.

3.2.2 Dagmulksbelagte milepæler og andre milepæler

Et sentralt poeng er at fremdriftsplanen skal vise alle de viktige milepælene i prosjektet. Punkt 21.1, annet ledd bestemmer at alle «dagmulksbelagte milepæler» skal fremgå.

Sluttfristen vil automatisk være dagmulktbelagt etter standardens punkt 40.2, første ledd. Kort sagt innebærer dagmulksbelagte frister at entreprenøren vil måtte betale byggherren for hver dag han går ut over den avtalte sluttdatoen for byggingen. Har ikke partene avtalt en sluttdato følger det av samme punkt at denne skal fastsettes skjønnsmessig «basert på at totalentrepren-

---

⁴² Se kapittel 2.1.

⁴³ Se kapittel 3.3.3.

⁴⁴ Nordtvedt (2013) s. 300.

⁴⁵ Jf. NS 8407 punkt 21.1, annet ledd.

øren påbegynner utførelsen snarest mulig etter at kontrakten er inngått og gjennomfører arbeidet rasjonelt og uten unødvendig opphold.»

Partene har også mulighet til å avtale erstatningssanksjonerte frister underveis. Dagmulktbelagte delfrister kan effektivisere fremdriftsplanen som styringsverktøy da entreprenøren, og for så vidt byggherren, har et incitament til å følge den angitte fremdriften. Slike delfrister vil imidlertid ikke automatisk medføre erstatningsansvar. Etter standardens punkt 40.2, annet ledd vil delfrister bare være dagmulktbelagte når det er uttrykkelig avtalt.

Fremdriftsplanen skal etter punkt 21.2, annet ledd også vise «andre viktige milepæler, som tett hus, byggherrebeslutninger og tidsrammer for eventuelle sideentreprenører.»

Tett hus innebærer gjerne at en sentral fase i prosjektet er ferdig. På et slikt stadium kan aktiviteter innendørs igangsettes. Dette tilsier at beslektede milepæler som er nødvendige forutsetninger for oppstart av andre aktiviteter bør tas med.⁴⁶ Dette kan for eksempel innebære ferdigstillelse av grunnmur eller reisverk.

Når fremdriftsplanen ikke inneholder delfrister for slike milepæler er det i utgangspunktet totalentreprenøren som bestemmer tidspunktet i sin egen fremdriftsplan. Men aktiviteter kan avhenge av hverandre på en slik måte at han i prinsippet ikke har noen valgfrihet.

Bestemmelsens eksempel på byggherrebeslutninger og tidsrammer for sideentreprenører vil være forhold som byggherren etter kontrakten har risikoen for.⁴⁷ At slike forhold fremgår vil være sentralt for at planen kan brukes til å styre fremdriften når aktiviteter og aktører skal samordnes. Andre medvirkningsplikter for byggherren kan også være naturlig å ta med, og vil i noen tilfeller kreves.⁴⁸

3.3 Samordning og koordinering av aktørene i fremdriftsplanen

3.3.1 Behovet for samordning

Når prosjekter har flere aktører er samordning av samtlige aktiviteter viktig for optimal produktivitet i fremdriften. Skal fremdriftsplanen oppfylle begge parters behov, og overholdes, må den ta hensyn til andre aktørers bidrag og aktiviteter.

Totalentreprenøren kan selv ha engasjert underentreprenører og egne leverandører. Han er ansvarlig for aktørenes bidrag og må organisere disse forsvarlig i fremdriftsplanen. Hvordan

---

⁴⁶ Nordtvedt(2013) s. 300.

⁴⁷ Se kapittel 3.3.2.

⁴⁸ Se kapittel 3.3.2.

dette koordineres er byggherren uvedkommende og totalentreprenøren står i utgangspunktet fritt i organiseringen så lenge planleggingen møter fremdriftsplanens frister.

Men byggeprosjektet vil regelmessig ha andre aktører som er engasjert av byggherren. Deres aktiviteter kan påvirke totalentreprenørens arbeid, og omvendt. Standarden pålegger derfor totalentreprenøren i punkt 21.4, første ledd en samordningsplikt. Denne innebærer at han må «samordne sin fremdrift og utførelse med sideentreprenører og øvrige aktører i prosjektet».

Totalentreprenørens samordningsplikt må ses i lys av byggherrens koordineringsplikt. Plikten fremgår ikke direkte av standarden, men det er likevel klart at byggherren må koordinere alle aktørene han engasjerer.⁴⁹ Han kan ha kontrakter med flere totalentreprenører som i forhold til hverandre vil fungere som sideentreprenører. Videre kan byggherren ha ansvaret for ulike produktleveranser til prosjektgjennomføringen.

3.3.2 Nærmere om totalentreprenørens samordningsplikt

Byggherren har en samordningsplikt både ved utarbeidelse av fremdriftsplanen og under prosjektgjennomføringen. Samordningsplikten vil altså få betydning i to relasjoner hva gjelder spørsmål om fremdrift.

For det første innebærer plikten til at totalentreprenøren må ta hensyn til prosjektets øvrige aktører når han skal utforme fremdriftsplanen. Samordningsplikten stiller således krav til fremdriftsplanens innhold utover de opplistede vilkår i punkt 21.2

Hvilken konkret konsekvens samordningskravet skal få for fremdriftsplan vil naturlig nok avhenge av den enkelte kontrakt. Er prosjektet en delt entrepris med mange totalentreprenøren kan dette fordre en høy grad av samordning og stiller dermed tilsvarende krav til totalentreprenørens fremdriftsplan. Aktivitetene kan ha varierende grad av sammenheng og avhengighet som kan få betydning for utformingen.

I alle tilfeller må han gi aktørene tilstrekkelig tid til å utføre sine aktiviteter.⁵⁰ Han må også strukturere planen slik at andre entreprenører og leverandører kommer til på byggeplassen.

---

⁴⁹ NS 8407 punkt 21.4, annet ledd forutsetter at byggherren skal koordinere prosjektets aktører. Etter punkt 21.4 kan han delegere byggeplassadministrasjon og fremdriftskontroll til en av totalentreprenørene ved særskilt avtale. Delegeringen medfører imidlertid ikke at totalentreprenøren gir avkall på retten til fristforlengelse eller vederlagsjustering for forhold som skyldes en administrerende sideentreprenør jfr. tredje ledd.

⁵⁰ Nordtvedt(2013) s. 305.

For det andre har totalentreprenøren en samordningsplikt under utførelsen av eget arbeid. Dette vil få konsekvenser i primært to tilfeller for totalentreprenørens egen fremdriftshåndtering. Som tidligere nevnt begrenser samordningsplikten hva totalentreprenøren kan foreta seg av i form av omorganisering av rekkefølgen på eget arbeid i gjeldende fremdriftsplan.⁵¹ Disponeringen må ikke gå ut over andre aktører i prosjektet. For eksempel har ikke totalentreprenøren adgang til å utsette arbeider dersom det er nødvendig for andre aktører å ha dette ferdigstilt for å påbegynne sitt arbeid. Han kan heller ikke avvike sin fremdrift på en måte som forstyrrer de andre aktørenes arbeidsprosesser.

Videre har totalentreprenøren en samordningsforpliktelse når det oppstår endrings situasjoner eller forstyrrelser i prosjektet. Dette kan få betydning for hans rett til fristforlengelse og hvorvidt han må finne seg i koordineringspålegg fra byggherren. Hvor langt plikten strekker seg redegjøres for under henholdsvis kapittel 5.2.3 og 7.3.2.

Dersom totalentreprenøren forsømmer sin samordningsplikt kan dette lede til erstatningsansvar etter punkt 41. Et slikt erstatningsansvar er imidlertid betinget av at sideentreprenører eller andre av byggherrens medhjelpere blir forsinket. En nærmere redegjørelse ligger utenfor oppgavens rammer.

3.3.3 Byggherrens medvirkningsplikt

For at totalentreprenøren skal kunne utøve sin samordningsplikt i fastleggelsen av fremdriftsplanen er det nødvendig at han har tilstrekkelig informasjon om ytelsene til de øvrige aktørene i prosjektet. Dette krever en form for medvirkning fra byggherren. En slik plikt til medvirkning følger ikke direkte av noen enkeltbestemmelse i standarden, men er likevel klart forutsatt.⁵²

Mye av byggherrens medvirkning kan være definert gjennom partenes avtalte. For eksempel vil leveranser av materialer og produkter alltid følge av kontrakt.⁵³ Motsatt trenger informasjon om sideentreprenører ikke følge av partenes kontraktsgrunnlag. Når byggherrens nærmere medvirkning ikke følger av kontrakten gjelder punkt 22.5. Første ledd bestemmer at totalentreprenøren så snart som mulig etter kontraktsinngåelsen skal «informere byggherren om hvilke opplysninger og hvilket grunnlagsmateriale» han skal fremskaffe. Videre skal han også gi beskjed om «det som ellers er nødvendig for gjennomføring av arbeidet under kontrakten».

---

⁵¹ Se kapittel 2.2.

⁵² Jf. NS 8407 punkt 22.5 som forutsetter en medvirkningsplikt for byggherren.

⁵³ Jf. NS 8407 punkt 22.4, første ledd.

Byggherrens opplysninger og grunnlagsmateriale kan være av forskjellig art. Det kan for eksempel dreie som tillatelser til bygging og tilkomst, eller beslutninger som totalentreprenøren trenger for å anslå når han kan starte opp sin utførelse. Videre kan det omhandle koordinering av andre aktører, så som opplysninger om sideentreprenører og koordineringsplaner. Opplysningene vil bidra til at totalentreprenøren kan planlegge aktivitetene i fremdriftsplanen.

Hvis partene ikke har avtalt fristene for når byggherren skal medvirke, skal det fremgå av totalentreprenørens fremdriftsplan.⁵⁴ Det er altså opp til totalentreprenøren å angi når han trenger byggherrens medvirkning, og fristene vil være bindende for byggherren.⁵⁵ Helt fritt står han imidlertid ikke, fristene må være rimelige. Fremdriftsplanen må derfor utarbeides slik at byggherren gis tilstrekkelig tidsrom til å yte sin medvirkning.

Selv om partene skulle ha avtalt fristene for byggherrens ytelser, må likevel fremdriftsplanen vise hvilke av byggherrens ytelser totalentreprenørens ytelser er avhengige av.⁵⁶ Dette er nødvendig for å ivareta byggherrens behov og plikt til koordinering.

Dersom byggherren ikke etterlever sin medvirkningsplikt kan dette få konsekvenser for totalentreprenørens fremdriftsplan. Etter omstendighetene kan dette være en situasjon som berettiger totalentreprenøren en fristforlengelse.

3.4 Spillerom i fremdriftsplanen

Når fremdriftsplanen er ferdig utarbeidet vil totalentreprenøren ha forskjellig grad av spillerom for utførelsen av sine aktiviteter, avhengig av den konkrete utformingen. Planen kan ha større eller mindre marginer for ferdigstillelse av arbeidet innenfor de angitte fristene. Den kan være stram i den forstand at nesten hver enkelt forstyrrelse i prosjektet får konsekvenser for fremdriften, mens den kan også ha større spillerom for arbeidsutførelsen.

I teorien omtales ofte spillerom for arbeidsutførelsen som «slakk».⁵⁷ Større slakk i fremdriftsplanen kan innebære at totalentreprenøren har mulighet til å unngå forsinkelser ved å stramme inn den opprinnelige planlagte fremdriften. Når totalentreprenøren selv har risikoen for forsinkelsen kan han således bruke denne tiden til å innhente egen forsinkelse. Men slik tilgjengelig tid kan også bety at totalentreprenøren har mulighet til å unngå forlengelse av fremdrifts-

---

⁵⁴ Jf. NS 8407 punkt 22.5 annet ledd.

⁵⁵ Giverholt(2012) s. 342.

⁵⁶ Jf. NS 8407 punkt 21.2.

⁵⁷ Se f.eks. Barbo(1997) s.397 , Kolrud(2004) s.300, Giverholt(2012) s.507 , Nordtvedt (2012) s.480.

planens frister. Hvorvidt slakken skal få betydning for fristforlengelsen drøftes nærmere under totalentreprenørens rett til fristforlengelse.⁵⁸

Avhengighetsforhold mellom forskjellige aktiviteter vil vise seg i en såkalt *kritisk linje*. Kritisk linje kan beskrives som «den serien av avhengige aktiviteter som har lengst varighet, og som derfor blir bestemmende for prosjektets totale varighet».⁵⁹ Med andre ord vil fremdriftsplanens kritiske linje bestemme sluttdatoen for prosjektet. På kritisk linje vil det ikke finnes noe ekstra slakk for totalentreprenørens arbeidsutførelse. Dersom totalentreprenøren innvilges fristforlengelse i en aktivitet på kritisk linje må sluttdatoen nødvendigvis påvirkes.

Som det senere skal redegjøres for kan den kritiske linjen få betydning for hvorvidt totalentreprenøren skal innvilges en fristforlengelse.⁶⁰ Men på grunn av entrepriseforholds dynamiske karakter vil ikke kritisk linje være en etablert størrelse som ligger fast gjennom hele prosjektet. Prosjektets utvikling kan således få betydning for kritisk linje, og dermed totalentreprenørens rett til fristforlengelse.

---

⁵⁸ Se kapittel 5.5.3.

⁵⁹ Helland(2010) s. 251.

⁶⁰ Se kapittel 5.2.2.

4 Forhold som kan påvirke planlagt fremdrift

4.1 Årsaker til endringer i fremdriften

Det kan oppstå situasjoner underveis i tilvirkningen som endrer forutsetningene for fremdriftsplanens hypotetiske hendelses-og tidsforløp. Bakgrunnen for slike endringssituasjoner kan være forskjellig.

Det kan oppstå et faktisk behov eller ønske om å endre prosjektgjennomføringen, både for totalentreprenøren og byggherren. At det foreligger en adgang til å gjøre slike endringer underveis er viktig på grunn av entreprisforholds karakter. Prosjektet foregår gjerne over lenger tid og intrikate samspill i prosjekter med flere aktører forutsetter nærmest at partene må gjøre tilpasninger underveis.

På grunn av dette er byggherren gitt en ensidig, om enn ikke ubetinget, rett til å gå inn å endre totalentreprenørens kontraktsforpliktelser ved å pålegge han å utføre arbeider annerledes eller endre kravene til produktet. Han kan også ha behov for å omlegge totalentreprenørens arbeid for å koordinere flere aktører mot hverandre.

Videre har også totalentreprenøren selv en adgang til å omorganisere sine aktiviteter for å tilpasse fremdriften ettersom prosjektet forløper. Men som nevnt må omorganiseringen holde seg innenfor rammene av de avtalte fristene og hans plikt til å samordne.⁶¹ Han kan omorganisere hvis han finner at fremdriften kan struktureres på en bedre måte og dermed optimalisere fremdriften.

Det kan imidlertid dukke opp forstyrrelser i prosjektet som følge av svikt i aktørenes ytelser, eller forholdene den skal gjennomføres i. Dette kan gjøre at prosjektgjennomføringen må endres for å tilpasse seg fremdriftens sviktende forutsetninger. Som fremstillingen så langt har vist vil byggherren gjennomgående måtte yte noe som er nødvendig for totalentreprenørens gjennomføring av entreprisen. Svikter byggherren i sin medvirkning kan det påvirke totalentreprenørens fremdrift hvis oppstart eller utførelse av hans aktiviteter avhenger av byggherrens ytelse. Totalentreprenøren kan også selv ha lagt gale forutsetninger til grunn for sin prosjektutførelse.

Utenforliggende omstendigheter kan også forstyrre prosjektgjennomføringen slik at fremdriftsplanen ikke kan følges. Værforhold kan medføre at totalentreprenøren ikke kan gjennomføre etter normert fremdrift, og overstiger værforholdet en viss terskel kan det utgjøre

---

⁶¹ Se kapittel 3.3.3.

force majeure. Et annet eksempel er at grunnforholdene for prosjektutførelsen viser seg annerledes, slik at andre metoder eller lenger tid må brukes.

Når fremdriften blir utsatt for slike endringer eller forstyrrelser må prosjektarbeidet tilpasses. Hvem som må bære konsekvensene for virkningene av endringssituasjonen følger som utgangspunkt av standardens risikofordeling.

Punkt 33 regulerer hvilke forhold totalentreprenøren kan kreve fristforlengelse for. Etter punkt 33.1 vil alle forhold byggherren har risikoen for utgjøre et fristforlengelsesgrunnlag. Ved siden av dette har han etter punkt 33.3 en potensiell rett til fristforlengelse ved force majeure.

Neste kapittel vil kort gjøre rede for hvilke forhold som kan gi totalentreprenøren en rett til fristforlengelse. Det er hensiktsmessig å belyse dette for forståelsen av når totalentreprenøren har rett til fristforlengelse.

For at fremdriftsplanen skal fortsette å fungere som et styringsverktøy bør den også tilpasses endringen av arbeid og fremdrift. Hvilke virkninger fremdriftsforstyrrelser medfører for fremdriftsplanen redegjøres for under kapittel 4.3.

4.2 Forhold som kan gi totalentreprenøren en rett til fristforlengelse

4.2.1 Pålegg om endring

Totalentreprenøren kan etter bokstav a i punkt 33.1 ha krav på fristforlengelse hvis han utsettes for «endringer» etter punkt 31 og 32. Dette er en henvisning til byggherrens rett til å pålegge totalentreprenøren endringer.

Punkt 31.1 bestemmer at «Byggherren ved endringsordre kan pålegge totalentreprenøren endringer».⁶² Endringsordre er den regulære måten for byggherren å endre totalentreprenørens arbeid eller fremdrift.

Byggherren trenger ikke begrunne hvorfor han ønsker at totalentreprenøren skal utføre arbeidet annerledes. Den kan gå ut på at totalentreprenøren skal yte noe i tillegg eller i stedet for det opprinnelige avtalte arbeidet, at ytelsens karakter, kvalitet, art eller utførelse skal endres eller at avtalte ytelser skal utgå.⁶³

---

⁶² Standarden oppstiller i punkt 31.3 et skriftlighetskrav samt at byggherren må forklare at endring kreves, og hva endringen går ut på. Den må utstedes av en representant for byggherren eller en med slik fullmakt. Hvem som er byggherrens representanter er definert i punkt 9.

⁶³ Jf. NS 8407 punkt 31.1, annet ledd.

Totalentreprenøren blir etter punkt 31.3, annet ledd i utgangspunktet forpliktet til å utføre endringsarbeidet når han mottar endringsordren. Men standarden oppstiller begrensninger ved at endringsordren må stå i sammenheng med kontrakten og ikke være av vesentlig annen art enn det partene har avtalt. Den kan heller ikke utgjøre mer enn 15% netto i tillegg til kontraktsummen.⁶⁴ En nærmere drøftelse av byggherrens endringskompetanse faller utenfor oppgavens tema.

Når byggherren utsteder en endringsordre erkjenner han at pålegget representerer en endring av totalentreprenørens kontraktsforpliktelser. Men det hender også at han mottar pålegg fra byggherren uten en formell endringsordre. Såkalte irregulære endringer må totalentreprenøren etter punkt 32.1 også iverksette, selv om han mener det representerer en endring av kontrakten.⁶⁵ På denne måten blir fremdriften opprettholdt selv om det er uenighet om hvorvidt pålegget representerer en endring og eventuelt hvilke virkninger denne skal ha.

For å kunne påberope seg at det aktuelle pålegget innebærer en endring av kontraktsforpliktelsene må totalentreprenøren etter punkt 32.2 varsle byggherren, uten ugrunnet opphold. Konsekvensen av at han ikke varsler er at pålegget formelt anses som en del av kontrakten. Han har dermed ikke noe grunnlag for å kreve fristforlengelse, selv om fremdriften hans åpenbart skulle påvirkes. Hagstrøm uttrykker situasjonen ved at «Entreprenøren får ikke krav på forlenget byggetid med mindre han i tide har klart å fange opp at byggherrens pålegg er en endring og har aktivert endringssystemet».⁶⁶

Byggherren må svare på totalentreprenørens påberopelse av endring.⁶⁷ Han kan erkjenne at det foreligger en endring av totalentreprenørens kontraktsforpliktelser ved å utstede en endringsordre, eller frafalle pålegget mot å utstede endringsordre for allerede utført arbeid.⁶⁸ Er han uenig at det foreligger en endring må han avslå totalentreprenørens krav. Totalentreprenøren må utføre arbeidet uansett hva byggherren svarer. Foreligger det uenighet må han ta aktive skritt for å kreve spørsmålet avgjort.⁶⁹

---

⁶⁴ Jf. NS 8407 punkt 31.1, tredje ledd.

⁶⁵ En forutsetning for at totalentreprenøren er forpliktet er at pålegget er gitt av en person med myndighet opplistet i punkt 32.1 litra a eller b, eller at det fremgår av dokumenter utarbeidet av byggherren jf. litra c.

⁶⁶ Hagstrøm(1997) s. 30.

⁶⁷ Jf. NS 8407 punkt 32.3

⁶⁸ Jf. NS 8407 punkt 32.3, litra a og c.

⁶⁹ Jf. NS 8407 punkt 35.

Unnlater byggherren å svare på entreprenørens varsel anses pålegget som en endring av kontrakten.⁷⁰ Totalentreprenøren vil da ha et grunnlag for å fremme et eventuelt fristforlengelseskrav. Men dette medfører ikke en automatisk forlengelse av fristene. Punkt 33 krever at han fremsetter et krav om fristforlengelse, og han påvise at det foreligger et hinder på fremdriften.⁷¹

4.2.2 Forhold som byggherren har risikoen for

Byggherren har risikoen for egen kontraktsoppfyllelse. Etter punkt 33.1, bokstav b kan totalentreprenøren derfor ha en rett til fristforlengelse ved «forsinkelse eller svikt ved byggherrens ytelser etter punkt 22, 23 og 24».

Svikter byggherren å skaffe nødvendig råderett og tilkomst til eiendommen har han etter punkt 22 risikoen for dette. Han bærer etter samme punkt også risikoen for at hans leveranser er i henhold til avtalen og at han medvirker innenfor fremdriftsplanens frister. Etter punkt 23 legger standarden som utgangspunkt risikoen for forhold ved grunnen til byggherren. Han har også risikoen for egne valg av løsninger og annen prosjektering som følger av avtalen mellom partene jfr. punkt 24.

Videre kan totalentreprenørens arbeid påvirkes av «andre forhold byggherren har risikoen for». Det er således standardens risikofordeling som bestemmer hvilke forhold som er potensielle fristforlengelsesgrunnlag for totalentreprenøren. En nærmere drøftelse av hvilke forhold byggherren har risikoen for faller utenfor rammene av oppgaven.

Svikt i slike forhold som byggherren har risikoen for kan representere fremdriftsavvik som totalentreprenøren må varsle etter punkt 21.3. Men som nevnt medfører slik varsling ingen virkning i relasjon til partenes plikter og rettigheter.⁷²

Etter punkt 25.1.1 er imidlertid totalentreprenøren pliktig til å undersøke byggherrens ytelser og andre forhold byggherren har risikoen for. Han blir etter punkt 25.1.2 også forpliktet til å varsle når slike forhold kan forstyrre hans arbeid under kontrakten. Gjør han ikke dette kan byggherren kreve erstatning for tap han lider. Svikt i forhold byggherren har risikoen vil da heller ikke utgjøre fristforlengelsesgrunnlag, selv om det har potensielle virkninger for fremdriften.

---

⁷⁰ Jf. NS 8407 punkt 32.3 annet ledd.

⁷¹ Se kapittel 5.2 og 5.3 for disse vilkårene.

⁷² Se kapittel 2.3.

Byggherren får en plikt til å svare på varslingen, men i motsetning til endringspålegg fra byggherren finnes det ingen mekanisme for å avklare uenigheter. Hva som skjer når byggherren ikke svarer er heller ikke regulert. Unnlatt svar er imidlertid brudd på byggherrens medvirkningsforpliktelser slikt at dette også kan utgjøre et fristforlengelsesgrunnlag.⁷³

På samme måte som for endringer pålagt av byggherren medfører ikke svikt i forhold byggherren ha risikoen for i seg selv lenger byggetid. Punkt 25.1.2 sier at et krav om fristforlengelse må varsles og behandles etter punkt 33.

4.2.3 Force Majeure

Totalentreprenørens utførelse kan også utsettes for forstyrrelser i forholdene den gjennomføres i. Totalentreprenøren har etter punkt 33.3 en mulig rett til fristforlengelse hvis prosjektgjennomføringen utsettes for «forhold utenfor [partenes] kontroll».

En redegjørelse av hva som utgjør forhold utenfor partenes kontroll faller utenfor oppgavens tema. Men det skal nevnes at utførelsen av arbeider ofte foregår utendørs. På denne måten kan arbeidsutførelsen bli særlig sensitiv hvis værforholdene endrer seg. Totalentreprenøren må tilpasse seg tynge værforhold enn han kan ha forutsatt i fremdriftsplanen. Men ekstraordinære værforhold ligger utenfor hans risiko og kan gi han et krav på fristforlengelse. Videre konstaterer standarden at klassiske force majeure situasjoner som offentlige påbud og forbud, streik, lockout være utenfor partenes kontroll.⁷⁴

Standarden har ingen generell regulering av hvem som skal bære risikoen for force majeure. Men gjennom punkt 33.3 femte ledd fordeles risikoen mellom partene. Force majeure gir partene rett til fristforlengelse, men ikke vederlagsjustering. Utsettes totalentreprenøren for force majeure har han derfor ansvaret for kostnadene situasjonen påfører fremdriften Byggherren må bære den tidsmessige konsekvensen hvis totalentreprenøren har rett til fristforlengelse.

I likhet med de øvrige fristforlengelsesgrunnlagene må totalentreprenøren fremsette et fristforlengelseskrav for å ha rett til forlenget byggetid. Men som det skal redegjøres for nedenfor oppstiller standarden øvrige vilkår for at force majeure skal utgjøre et fristforlengelsesgrunnlag.⁷⁵

---

⁷³ Giverholt(2012) s. 387.

⁷⁴ Jf. NS 8407 punkt 33.3.

⁷⁵ Se kapittel 5.2.1 og 5.2.5.

4.3 Endringssituasjonenes betydning for fremdriftsplanen

Skal fremdriftsplanen fungere som et styringsverktøy for partene gjennom hele prosjektet er det nødvendig at den også tilpasses endringssituasjonene som oppstår. Hvis de opprinnelige forutsetningene for fremdriften endres bør fremdriftsplanen tilpasses deretter.

Hvis et av forholdene som nevnt i kapittel 4.2 gir totalentreprenøren et krav på fristforlengelse skal fremdriftsplanen etter punkt 21.2 justeres tilsvarende, forutsatt at kravet er varslet i tide. Han er også forpliktet til å foreta en slik justering, og dermed ivareta funksjonen for begge parter. Totalentreprenøren vil ha et realistisk styringsinstrument, mens byggherren gis en oversikt for å vurdere om fristforlengelsen påvirker andre aktører slik at han må koordinere prosjektet på en annen måte.

Oppstår det endringssituasjoner som ikke berettiger totalentreprenøren en fristforlengelse vil de avtalte fristene som følger av fremdriftsplanen fortsette å gjelde. Men selv om totalentreprenøren må bære eventuelle konsekvenser for fremdriften kan det likevel innebære at fremdriftsplanens frister faktisk ikke kan etterleves. Fremdriftsplanen bør gjenspeile dette hvis funksjonen som styringsverktøy skal opprettholdes. Etter punkt 21.3 kan byggherren derfor kreve planrevidering når den faktiske fremdriften «avviker fra gjeldende fremdriftsplan i en slik grad at planen ikke lenger utgjør et hensiktsmessig grunnlag å rapportere mot.»

Totalentreprenørens justering av fremdriftsplan og revidering etter krav fra byggherren innebærer altså ikke det samme. En *justert* fremdriftsplan reflekterer forlengelsen av de avtalte fristene. Dette forutsetter igjen et berettiget fristforlengelsesgrunnlag. En *revidert* fremdriftsplan viser totalentreprenørens virkelige fremdrift, men planrevisjonen «innebærer kun at grunnlaget for rapportering og varsling endres.»⁷⁶ Dette knytter seg til totalentreprenørens varslingsplikt om fremdriftsstatus.⁷⁷ Det vil ikke være noe poeng å rapportere mot en plan som ikke viser hva som faktisk skjer i prosjektet.

I praksis betyr skillet at partene må arbeide med to tidsfremstillinger. Den reviderte fremdriftsplanen vil være retningsgivende for totalentreprenørens faktiske fremdrift, og slik informasjon kan være avgjørende for byggherren og andre aktører i prosjektet. Men totalentreprenøren kan ha misligholdt kontrakten selv om han møter den reviderte fremdriftsplanen. De justerte fristene vil vise hvorvidt totalentreprenøren er forsinket etter kontrakten, og danner grunnlaget for fremsettelse av eventuelle dagmulktkrav fra byggherren.⁷⁸

---

⁷⁶ Jf. NS 8407 punkt 21.3, tredje ledd.

⁷⁷ Se kapittel 2.3.

⁷⁸ Se kapittel 3.2.1 for når byggherren har krav på dagmulkt.

5 Når gir endrings situasjonene totalentreprenøren en rett til fristforlengelse?

5.1 Oversikt

Når risikoen i situasjonene nevnt i kapittel 4.2 materialiserer seg har totalentreprenøren en potensiell rett til fristforlengelse. Dette betyr at han kan få lenger tid til å fullføre sine aktiviteter enn hva partene opprinnelig har avtalt. Men av standarden følger både materielle og prosessuelle vilkår for slik justering.

Foruten å bestemme hvilke situasjoner som gir rett til fristforlengelse inneholder punkt 33.1 og 33.3 et krav om at forholdet hindrer totalentreprenørens fremdrift. Noen endrings situasjoner påvirker ikke den planlagte fremdriften. Totalentreprenøren kan likevel ha krav på kompensasjon i form av en vederlagsjustering, men dette faller utenfor oppgavens tema.⁷⁹

Poenget med et krav om hindring kan begrunnes i formålet med fristforlengelse. Totalentreprenøren har en rett til forlenget byggetid når han på grunn av forhold han ikke har risikoen for ikke kan utføre sine aktiviteter innenfor fremdriftsplanens tidsrammer, med normal ressursinnsats. For eksempel trenger ikke pålegg om endring av et flisbelagt gulv utgjøre et hinder på fremdriften hvis de nye flisene er like tilgjengelig som de opprinnelige. Om totalentreprenøren kan jobbe i sin planlagte fremdrift vil det ikke oppstå forsinkelser, og følgelig risikerer han ikke dagmulktkrav.

Standarden oppstiller imidlertid ikke noe krav om at fristen må være dagmulktbelagt for å kunne forlenges. Punkt 33 taler kun om fristforlengelse. Etter ordlyden må det legges til grunn at totalentreprenøren som utgangspunkt har adgang til å kreve forlengelse av alle avtalte frister.

Ved siden av kravet om hindring oppstiller standarden en tvungen prosess for varsling av kravet. De prosessuelle bestemmelsene er like for alle fristforlengelsesgrunnlagene slik at fremgangsmåten vil være den samme uavhengig av hva slags situasjon som har påvirket fremdriften.

Konsekvensen av at totalentreprenøren ikke følger standardens foreskrevne fremgangsmåte er at han kan tape fristforlengelseskravet. Den praktiske konsekvensen av slik preklusjon blir at

---

⁷⁹ Etter NS 8407 punkt 34.1 kan totalentreprenøren også ha rett til vederlagsjustering ved endringspålegg fra byggherren, svikt i byggherrens ytelser og økte utgifter til kapitallytelser, rigging, drift og nedrigging som er en nødvendig følge av de to første forholdene.

han må forsere arbeidet for egen regning hvis han vil unngå forsinkelse som kan medføre dagmulktkrav.

5.2 Materielle vilkår for fristforlengelse

5.2.1 Innledning

Punkt 33.1 gir totalentreprenøren krav på fristforlengelse dersom «fremdriften hindres» av enten endringer, svikt i medvirkning eller andre forhold byggherren har risikoen for. I det følgende vil slike forhold omtales som byggherreforhold. Etter punkt 33.3, første ledd oppstilles samme vilkår om at fremdriften må «hindres», men for force majeure situasjoner.

Av ordlyden krever begge bestemmelser at to primære vilkår må være oppfylt for at totalentreprenøren har rett til fristforlengelse. Fremdriften må for det første hindres, og dette må igjen skyldes enten et forhold byggherren har risikoen for, eller force majeure.

I teorien er det imidlertid påpekt at det kan være misvisende å bruke et vilkår om at fremdriften må «hindres» for byggherreforhold.⁸⁰ Dette er begrunnet i at formuleringen kan gi assosiasjoner til kontraktsretten hvor tilsvarende hindringsformuleringer er brukt. Begrepet er særlig anvendt i kontrollansvarsreguleringer,⁸¹ men også som vurderingstema for hvilken plikt debitor har til å oppfylle in natura.⁸² Slike vurderinger knytter seg til hvor langt debitor må strekke seg for å oppfylle kontrakten. Bakgrunnen for vurderingen er således annerledes enn ved byggherreforhold fordi det i slike tilfeller i utgangspunktet er byggherren som har risikoen for situasjonen som påvirker fremdriften.

Dette stiller seg imidlertid annerledes ved force majeure. Som nevnt fordeler punkt 33.3 risikoen ved at byggherren må bære de tidsmessige konsekvensene, mens totalentreprenøren har risikoen for at forholdet medfører økte utgifter.⁸³ I tillegg oppstiller punktet et krav om at totalentreprenøren ikke må ha tatt forholdet «i betraktning» ved kontraktsinngåelsen eller med «rimelighet kunne ventes å unngå eller overvinne følgene» av forholdet.

I følgende fremstilling legges det til grunn at det foreligger et fristforlengelsesgrunnlag i form av et byggherreforhold eller force majeure. Under kapittel 5.2.2 drøftes hva som skal til for at vilkåret om at fremdriften hindres er oppfylt.

---

⁸⁰ Hagstrøm(2014) s. 263 gjør slike bemerkninger for NS 8405, men utførelsesentreprisestandarden inneholder samme vilkår for entreprenørens rett til fristforlengelse. Tvedt og Bruserud(2010) s. 441-442 kritiserer også at samme språklige uttrykk er brukt for både fristforlengelse ved byggherreforhold og force majeure.

⁸¹ Se f.eks. kjøpsloven § 27, første ledd og avhendingslova § 4-5, første ledd.

⁸² Se f.eks. kjøpsloven § 23, første ledd og avhendingslova § 4.2, første ledd.

⁸³ Se kapittel 4.2.3.

Videre vil kapittel 5.2.3 og 5.2.4 behandle hvorvidt totalentreprenørens rett til fristforlengelse påvirkes av henholdsvis slakk i fremdriftsplanen og hans samordningsplikt.

Enkelte spørsmål for fristforlengelse i force majeure situasjoner skal påpekes under kapittel 5.5.4.

5.2.2 Vilkåret om at fremdriften «hindres»

Gjennom ordlyden «hindres» oppstilles det et krav om årsakssammenheng mellom fremdriftshindringen og endringssituasjonen. Det betyr at det for eksempel ikke er nok at byggherren svikter i sin medvirkning eller pålegger en endringsordre. Forholdet som er grunnlaget for fristforlengelseskrav må påvirke totalentreprenørens fremdrift.

I teorien fremgår en bred konsensus om at påvirkning på kritisk linje oppfyller kravet om årsakssammenheng.⁸⁴ Dette følger av selve definisjonen av kritisk linje, da den skal vise den lengste kjeden av aktiviteter frem til ferdigstilling.⁸⁵ Forstyrrelser på kritisk linje vil dermed automatisk påvirke sluttdatoen.

Hvorvidt det er et krav om at kritisk linje blir påvirket er mer usikkert. Av ordlyden kan det ikke utledes et slikt vilkår. Standarden krever kun at «fremdriften» blir hindret. Oppstår det en situasjon hvor totalentreprenørens arbeid blir påvirket slik at han ikke kan gjennomføre arbeidet til planlagt tid, vil dette falle inn under ordlyden selv om kritisk linje ikke forstyrres.

I teorien synes enkelte forfattere å forutsette at det må dokumenteres en effekt på kritisk linje. Giverholt m.fl. legger til grunn at kritisk linje må være forskjøvet for at det skal foreligge en hindring, det samme gjør Marthinussen m.fl. for utførelsesentreprisestandarden.⁸⁶ Men forfatterne moderer seg ved å påpeke at kumulasjon av endringssituasjoner gjør at kritisk linje kan påvirkes, selv om den enkelte endringssituasjon ikke har en påviselig effekt.

Nordtvedt m.fl. har tilsvarende synspunkter hva gjelder kumulasjon av endringssituasjoner, men forfatterne synes å ha en mer reell tilnærming til hindringsvilkåret ved å påpeke at det må vurderes og sannsynliggjøres konkret.⁸⁷ Som illustrasjon trekker forfatterne frem Borgarting

---

⁸⁴ Marthinussen(2010) s. 355, Giverholt(2012) s. 507, Nordtvedt(2013) s. 479.

⁸⁵ Se kapittel 3.4.

⁸⁶ Marthinussen(2010).s 335, Giverholt(2012) s. 507.

⁸⁷ Nordtvedt(2013) s. 479.

Lagmannsretts dom av 14.januar 2013, hvor retten påpeker at kritisk linje ikke er en fast og etablert størrelse.⁸⁸ Lagmannsretten uttaler:

«Under arbeidenes gang vil imidlertid den kritiske linje bli påvirket av den faktiske fremdriften på de ulike anleggsavsnitt... Hvilke arbeider som befinner seg på den kritiske linjen vil også påvirkes av hvilket stadium arbeidene befinner seg i.»

Videre påpeker lagmannsretten:

«I praksis vil det også være slik at arbeid også utenfor den kritiske linjen kan ha betydning for retten til fristforlengelse dersom hindringen binder opp ressurser som ellers ville ha blitt brukt på kritisk linje, og entreprenøren hadde tilstrekkelig ressurser til å utføre kontraktens arbeider innen avtalt frist.»

Lagmannsrettens uttalelser viser at man etter en sammensatt vurdering av årsakssammenhenger kan man komme til at den kritiske linjen blir påvirket.

I kommentarutgaven til Giverholt m.fl. påpekes det også det faktum at totalentreprenøren kan ha vanskeligheter med å dokumentere påvirkning på kritisk linje fordi fremdriftsplanen ikke er detaljert nok.⁸⁹ Av den grunn oppstiller forfatterne en presumsjon for at det foreligger hindring når fristforlengelsesgrunnlaget er større endringspålegg fra byggherren eller forhold han har risikoen for.⁹⁰

En slik presumsjon for hindring kan minske noen av motforestillingene for å bruke kritisk linje som vilkår for fristforlengelse. Men det fremstår som urimelig at totalentreprenøren i andre situasjoner skal risikere å tape et krav på fristforlengelse for manglende dokumentasjon av påvirkning på en størrelse som er vanskelig påviselig. Den kritiske linjen som fremgår av fremdriftsplanen vil heller ikke alltid gjenspeile virkeligheten.

Det finnes heller ikke noe god grunn til å bruke påvirkning på kritisk linje som vilkår hvis man kan påvise en faktisk årsakssammenheng mellom endringssituasjonen og fremdriftshindringen. Som oppsummert av Borgarting lagmannsrett er kritisk linje «ikke noe mer enn resultatet av en konkret og individuell vurdering av et årsaksforhold».⁹¹

---

⁸⁸ LB-2011-95644. Saken gjaldt blant annet krav om forseringskostnader etter avslag på fristforlengelse etter NS 8405.

⁸⁹ Giverholt(2012) s. 507.

⁹⁰ Marthiniussen(2010) s. 336 påpeker det samme for NS 8405.

⁹¹ LB-2011-95644.

Det avgjørende bør etter dette være om forholdet reelt sett har hindret totalentreprenørens planlagte tidsforløp. Men som nevnt vil fremdriftsplanen av og til ha noe slakk til rådighet for arbeidsutførelsen.⁹² Slakken kan medføre at totalentreprenøren har mulighet til å bruke noe av den overskytende tiden til å helt eller delvis unngå at fremdriften blir hindret.

5.2.3 Betydningen av «slakk» i fremdriftsplanen

Hvilken betydning fremdriftsplanens spillerom får for fristforlengelsen er i teorien oppstilt som et spørsmål om hvem som eier slakken.⁹³ Dersom totalentreprenøren anses å ha eierskap til all slakk vil ethvert hinder på fremdriften berettige han en fristforlengelse. Motsatt vil modifikasjoner i dette innebære at byggherren kan kreve at totalentreprenøren benytter noe av slakken til å innhente forsinkelser han har risikoen for. Legges det til grunn at totalentreprenøren har fullt eierskap til slakken er konsekvensen at all bruk av slakk må skje ved pålegg om forsering av byggherren.

Teori og praksis gir ikke et klart og entydig svar på hvem som eier slakken i entrepriseforhold. Enkelte forfattere legger til grunn at enhver hindring som påvirker fremdriften skal medføre fristforlengelse.⁹⁴ Dersom totalentreprenøren har lagt inn spillerom i fremdriftsplanen har han rett til å bruke denne til å overkomme fremdriftshindringer han selv har risikoen for.⁹⁵ Dette synspunktet fremstår som noe bastant. I den nyeste kommentarutgaven til NS 8407 synes forfatterne å ha en mer nyansert tilnærming, men legger like fullt til grunn at «totalentreprenøren i utgangspunktet må anses å eie slakken».⁹⁶

Det er ikke avklart i praksis hvilken betydning slakken skal få for et fristforlengelseskrav. Men i Rt.2005.788 kom Høyesterett med bemerkninger om hvem som får gevinsten av oppnådd spillerom i fremdriften. Saken gjaldt utbygging av Oslofjordtunnelen og kontrakten var basert på NS 3430. Vurderingstemaet var hvilke merutgifter entreprenøren kunne kreve ved fremdriftsforstyrrende forhold byggherren hadde risikoen for.

Byggherren anførte at siden driften ble avsluttet tidligere enn i den opprinnelige fremdriftsplanen ble ikke utgiftene større enn forutsatt i anbudsfasen. Til dette bemerket Høyesterett følgende:

---

⁹² Se kapittel 3.4.

⁹³ Barbo(1997) s. 397, Marthinussen(2010) s. 336, Giverholt(2012) s. 507, Nordtvedt(2013) s. 480.

⁹⁴ Giverholt(2012). s. 507. Marthinussen(2010) s. 336 legger dette til grunn for NS 8405.

⁹⁵ Marthinussen(2010) s. 336, Giverholt(2012) s. 507.

⁹⁶ Nordtvedt (2013) s. 481.

*«Det måtte være uten betydning om driften etter den opprinnelige fremdriftsplanen skulle ha fortsatt, når den uten hindringen ville vært avsluttet tidligere. Entreprenøren har i utgangspunktet risikoen for utførelse og ferdigstilling innen avtalt tid, og en del av vederlaget er kompensasjon for denne risiko. En raskere fullføring enn opprinnelig forutsatt er en gevinst som entreprenøren avhengig av omstendighetene kan forvente å oppnå».*⁹⁷

I tolkningen av merutgifter uttalte Høyesterett:

*«Det avgjørende må være om driften på grunn av byggherrens forhold forsinkes i forhold til den drift som ellers hadde funnet sted».*⁹⁸

Dommen knytter seg til vurderingen av et vederlagskrav i en utførelsesentreprise. Men tilsvarende vurderinger om endringssituasjonens påvirkning på fremdriften må også gjøres for fristforlengelseskrav.⁹⁹ Det betyr at dersom totalentreprenøren hadde opprinnelig, eller sannsynlighet for å oppnå, spillerom uten fremdriftsforstyrrelsen må han anses for å eie denne.

Det fremstår som rimelig at totalentreprenøren som utgangspunkt har rådighet over fremdriftsplanens spillerom. Utover at han bør få gevinsten av raskere arbeidsutførelse følger det av entrepriseforholdets dynamiske karakter at fremdriftsplanen ikke bør være så stram at han ikke innvilges noe tid til uforutsette forhold.

Det kan imidlertid fremstå som mindre rimelig at totalentreprenøren gis full rådighet over slakken når det er byggherren som har skapt slakk i fremdriftsplanen underveis i prosjektet.¹⁰⁰ Dette kan han for eksempel gjøre gjennom negative endringsordrer og avbestillinger.

I teorien er Barbo er av en slik oppfatning.¹⁰¹ Forfatteren trekker imidlertid synspunktet lengre. Han mener at for alle forhold innenfor byggherrens risikosfære, som medfører at entreprenørens tidsbehov reduseres, vil byggherren kunne gjøre gjeldende som en defensiv innsigelse mot entreprenørens fristforlengelseskrav.¹⁰² Men han påpeker også at slakken bare vil få betydning i den grad spillerommet kan brukes på den aktivitet det kreves fristforlengelse for.

---

⁹⁷ Jf. Avsnitt 46.

⁹⁸ Jf. Avsnitt 51.

⁹⁹ Nordtvedt(2013) s. 480 antar at Høyesteretts betraktninger også vil legges til grunn for NS 8407 punkt.33

¹⁰⁰ Nordtvedt(2013) s. 481.

¹⁰¹ Barbo(1997) s. 397.

¹⁰² l.c.

Barbos synspunkter er imidlertid gjort før overnevnte Høyesterettsdom. Men standpunktene innebærer ingen motstrid med Høyesteretts uttalelser. Han påpeker at det er rimelig at entreprenøren disponerer slakk skapt av forhold han selv har risikoen for.¹⁰³

Vurderingen blir kompleks all den tid endringssituasjonen faktisk hindrer fremdriften. Etter ordlyden i punkt 33.1 vil totalentreprenøren ha krav på fristforlengelse dersom fremdriften «hindres» av endringssituasjonen. Dette vil også være tilfelle selv om en tidligere endringssituasjon har medført en mindre stram fremdriftsplan.

Et poeng som særskilt gjør seg gjeldende i en totalentreprise er at entreprenøren vil stå for både prosjektering og utførelsen av prosjektet. Han har gjerne inngående kunnskap om gjennomføringen av arbeidet og kan ha gode grunner for å legge inn ekstra tid ved fastleggelsen av fremdriftsplanen.

Det fremstår likevel ikke som realistisk at byggherren ikke skal tillates noe rom for å disponere slakken i fremdriftsplanen. Til den første versjonen av NS 8405 påpeker Kolrud m.fl. at vurderingen av bruken av slakken ofte vil bestå i å finne den rette balansen mellom entreprenørens interesse i å beholde kontroll over sin fremdrift, og byggherrens krav om entreprenørens lojale medvirkning.¹⁰⁴ Synspunktet er gjort i relasjon til fastsettelsen av den konkrete fristforlengelsen, men illustrerer at vurderingen av hvem som kan bruke slakken er sammensatt. Det finnes vanskelig holdepunkter for et absolutt standpunkt.

5.2.4 Betydningen av totalentreprenørens plikt til å samordne

Som nevnt har totalentreprenøren en plikt til å samordne seg med øvrige aktører under utførelsen av prosjektet.¹⁰⁵ Når fristforlengelseskravet skyldes svikt i ytelser fra andre aktører, inkludert byggherren, oppstår spørsmålet om samordningsplikten får betydning for om han kan kreve fristforlengelse. Spørsmålet kan bli særlig aktuelt dersom totalentreprenøren har mye slakk i fremdriftsplanen fordi han har mulighet til å unngå fristforlengelsen uten store oppofrelser.

Standarden gir anvisning på en påregnelighetsvurdering av hva totalentreprenøren må utføre av samordningstiltak. Det følger av punkt 21.4, første ledd at forpliktelsen til samordning bare gjelder innenfor «de rammer som er påregnelige etter kontraktens angivelse av arbeidets art, omfang og fremdrift, samt kontraktens opplysninger om sideentreprisers antall, art og frem-

---

¹⁰³ Barbo(1997) s. 397.

¹⁰⁴ Kolrud(2004) s. 313.

¹⁰⁵ Se kapittel 3.3.2.

drift.» Plikten må altså tolkes ut i fra det enkelte prosjekt, men noen generelle synspunkter skal påpekes.

Den alminnelige oppfatningen i teorien synes å være at det generelt ikke kan kreves mye av totalentreprenøren i relasjon til fristforlengelse før det overstiger hans plikt til å samordne.¹⁰⁶

I relasjon til momentet om arbeidets fremdrift påpeker Nordtvedt m.fl. at dersom «planen er romslig, indikerer dette en begrenset forventning om samordningshandlinger, mens en stram plan indikerer at det må gjøres en del tilpasninger i forhold til øvrige aktører».¹⁰⁷ Dette kan fungere godt som et overordnet synspunkt. Om fremdriftsplanen viser en høy grad av avhengighet mellom arbeidene vil det være påregnelig for totalentreprenøren å forvente at endringer i hans egen fremdrift i større grad kan påvirke andre arbeider.

Totalentreprenøren bør kunne forholde seg til angitte frister for medvirkning fra byggherren. De skal fastsettes i fremdriftsplanen, og totalentreprenørens arbeidsutførelse vil i varierende grad være avhengig av slike ytelser.¹⁰⁸ Det fremstår som urimelig at totalentreprenøren ikke skal ha krav på utsettelse av fristene hvis disse blir forsinket av at byggherren ikke overholder sine frister.

Noen aktiviteter i fremdriftsplanen kan totalentreprenøren imidlertid lett omorganisere fordi de teknisk sett ikke er avhengig av hverandre. Det kan i slike situasjoner fremstå som påregnelig art at han må utføre andre arbeider mens han venter på andre aktørers ferdigstillelse.

Det kan også oppstå situasjoner der leveranser fra prosjektets aktører inneholder mindre mangler. Et eksempel fra teorien er tilfelle hvor det er avtalt at byggherren skal levere tegninger for prosjekteringen, men at det i leveringen mangler ett enkelt dokument.¹⁰⁹ Dersom totalentreprenøren gjennom mindre tilrettelegging har nok informasjon til å starte opp arbeidet kan dette falle innenfor en såkalt tilpasningsplikt.

Det kan også reises spørsmål om entreprenørens samordningsplikt er større i en totalentreprise enn i en utførelsesentreprise. Fordi totalentreprenøren både prosjekterer og utfører arbeidet kan han ha større fleksibilitet. Han kan ha mulighet til å velge andre løsninger for utførelsen. På grunn av kontraktens art kan det følgelig fremstå som påregnelig at han må tilpasse løs-

---

¹⁰⁶ Marthinussen (2010) s. 336, Giverholt (2012) s. 507, Nordtvedt(2013) s. 481, Tvedt og Bruserud(2010) s. 442.

¹⁰⁷ Nordtvedt(2013) s. 307.

¹⁰⁸ Se kapittel 3.3.

¹⁰⁹ Nordtvedt(2013) s. 306.

ninger til andre aktører. På den annen side er det fortsatt tale om å motvirke konsekvenser av forhold byggherren i utgangspunktet har risikoen for slik at terskelen ikke kan settes høyere enn hva som fremgår som sannsynlig ved kontraktsinngåelsen.

5.2.5 Spesielt om fristforlengelse ved force majeure

På samme måte som ved byggherreforhold vil vilkåret om hindring på fremdriften innebære at det må foreligge en årsakssammenheng mellom force majeure forholdet og fremdriftshindringen. Det avgjørende må være om et forhold utenfor partenes kontroll har hatt en reell virkning på fremdriften.

Men det er ikke nok at det foreligger en fremdriftshindring. Punkt 33.3, tredje ledd krever at totalentreprenøren ikke «burde tatt [hindringen] i betraktning» ved kontraktinngåelsen, eller at han «med rimelighet kunne ventes å unngå eller overvinne følgene» av den. Det betyr at det kan finnes forhold som er utenfor totalentreprenørens kontroll og som hindrer fremdriften, men som likevel ikke gir han en rett til fristforlengelse.

I teorien mener Hagstrøm at vilkåret om at det foreligger en hindring må vurderes i sammenheng med hva entreprenøren med rimelighet kunne unngått eller overvinne følgene av.¹¹⁰ Dette begrunnes i at det ikke vil foreligge en hindring hvis entreprenøren med rimelighet kan ventes å overvinne følgene av den.

Nortvedt m.fl. mener at begrepet «hindres» har to sider.¹¹¹ Ved siden av en årsakssammenheng mellom fremdriftshindringen og endringssituasjonen innebærer det at forholdet må vanskeliggjøre fremdriften over et visst nivå. Forfatterne formulerer vurderingen av hva totalentreprenøren med «rimelighet kunne ventes å unngå eller overvinne følgene av» som et spørsmål om hvor totalentreprenørens terskel for oppfyllelse skal legges.¹¹² Tvedt og Bruserud foretar en lignende terskelvurdering av entreprenørens kontraktsoppfyllelse under utførelsesstandard.¹¹³ Forfatterne påpeker at i realiteten vil vilkåret om hindring og hva entreprenøren med rimelighet kan forventes å overvinne eller unngå normalt være en samlet vurdering.¹¹⁴

Det kan etter dette argumenteres for at det ikke lar seg gjøre å foreta en isolert vurdering av hindringsvilkåret ved force majeure. Bestemmelsen innebærer en mer sammensatt vurdering

---

¹¹⁰ Hagstrøm(1997) s. 37, Hagstrøm(2014) s. 220.

¹¹¹ Nordtvedt(2013) s.484.

¹¹² Nordtvedt(2013) s. 487.

¹¹³ Tvedt og Bruserud(2010) s. 487 flg.

¹¹⁴ Tvedt og Bruserud(2010) s. 487.

av hvilke tiltak som totalentreprenøren forplikter å iverksette før det foreligger en hindring. Men vurderingen krever likevel at det påvises en årsakssammenheng mellom fremdriftshindringen og force majeure situasjonen. Denne må gjøres på samme måte som ved byggherreforhold.

I teorien påpekes det at vurderingen av hvilke tiltak totalentreprenøren forplikter til å iverksette må avgjøres konkret i relasjon til den enkelte kontrakt.¹¹⁵ En nærmere drøftelse av terskelen for oppfyllelse tillater imidlertid ikke størrelsen på oppgaven. Det skal imidlertid nevnes at i totalentrepriseforhold vil entreprenøren på grunn av sitt prosjekteringsansvar kunne ha større påvirkning på utførelsen. Han kan derfor i den enkelte kontrakt ha større muligheter for å overvinne følgene av et forhold utenfor partenes kontroll.

5.3 Prosessuelle vilkår for fristforlengelse

5.3.1 Nøytralt varsel om fristforlengelse

Når totalentreprenøren mener han har et fristforlengelseskrav må han underrette byggherren om dette. Etter punkt 33.4, første ledd må han «varsle [byggherren] uten ugrunnet opphold». Dette må han gjøre selv om han ikke er klar over den konkrete tidsvirkningen på fremdriften, og kravets karakter er på denne måten nøytralt.

Totalentreprenørens nøytrale varsel sørger for at byggherren på et tidlig tidspunkt gis informasjon om at et oppstått forhold påvirker fremdriften. Selv om den konkrete tidsvirkningen enda ikke kan fastlegges vil det gi byggherren mulighet til å vurdere hvilke konsekvenser en potensiell fristforlengelse vil medføre for prosjektet. Det nøytrale varselet bidrar dermed til at fremdriftskonsekvenser kan vurderes og tiltak kan iverksettes så tidlig som mulig. Om det er viktig at opprinnelig fremdrift opprettholdes kan byggherren allerede nå vurdere forsering av totalentreprenørens arbeid og om prosjektets aktører må koordineres annerledes.¹¹⁶

Standarden krever ikke at varselet inneholder mer enn et krav om fristforlengelse, begrunnet enten i et byggherreforhold eller en force majeure situasjon. Totalentreprenøren må senere følge opp med en spesifisering.¹¹⁷ Men siden formålet er å legge til grunn for en senere spesifisering kan det tilsi at kravet må begrunnes på en slik måte at byggherren forstår hvilket forhold som er det overordnede grunnlaget for varslingen.¹¹⁸ Dette gir byggherren en bedre mu-

---

¹¹⁵ Marthinussen(2013) s. 342, Giverholt(2012) s.513, Nordtvedt(2013) s. 487.

¹¹⁶ Se kapittel 7.

¹¹⁷ Jf. NS 8407 punkt 33.6.1.

¹¹⁸ Nordtvedt(2013) s. 489.

lighet til å vurdere situasjonen og eventuelle tiltak for å opprettholde fremdriften. I praksis er det også antatt at varselet må inneholde noe om hvilket forhold som fører til forsinkelsen.¹¹⁹

Hva som utgjør «uten ugrunnet opphold» vil måtte avgjøres konkret i relasjon til den enkelte kontrakt. I praksis er det antatt at fristen starter å løpe fra faktisk kunnskap.¹²⁰ Siden varslingen ikke trenger å inneholde den konkrete tidsvirkningen av endringssituasjonen tilsier dette at fristen kan bli relativ kort.

Etter annet ledd vil fristforlengelseskravet tapes dersom totalentreprenøren ikke varsler uten ugrunnet opphold. Preklusjonsvirkningen er absolutt. Selv om det er klart at endringssituasjonen utgjør et hinder på totalentreprenørens fremdrift er han fortsatt forpliktet til å møte kontraktens gjeldende tidsfrister.¹²¹ Men det fremstår som tvilsomt at manglende angivelse av fristforlengelsesgrunnlaget skal medføre prekludering. Som det senere skal gjøres rede for kan byggherren forespørre en spesifisering slik at han ikke står helt uten mulighet for å motta nærmere informasjon om fristforlengelsesgrunnlaget.¹²²

5.3.2 Spesifisering av fristforlengelseskravet

Totalentreprenøren må spesifisere sitt nøytrale krav så snart han har «grunnlag for å beregne omfanget» av fremdriftsforstyrrelsen. Dette følger av punkt 33.6.1 i standarden. Det spesifiserte kravet må gis «uten ugrunnet opphold [og] angi og begrunne det antall dager han krever som fristforlengelse.»

Hvor lang tid det går før totalentreprenøren har grunnlag for å beregne omfanget av fremdriftsforstyrrelsen avhenger av endringens størrelse og art. Han kan ha behov for å innhente eller vente på informasjon fra andre aktører og videre en viss tid til å tolke informasjonens virkning på fremdriften. Men totalentreprenøren må aktivt arbeide for å orientere seg om endringens omfang etter sitt nøytrale varsel.¹²³

---

¹¹⁹ Se LH-2005-140477. Retten legger til grunn at både ordlyden og formålet i tilsvarende bestemmelse i NS 3430 krever at varselet må inneholde noe om hvilke forhold som fører til forsinkelse.

¹²⁰ I Rt.2009.160 tolket Høyesterett «uten ugrunnet opphold» for krav om merutgifter i den gamle totalentreprisestandarden NS 3431. Friststart ble antatt å gjelde fra «han er blitt klar over at det er oppstått eller vil oppstå forhold som medfører forsinkelse eller merutgifter».

¹²¹ Men preklusjonsvirkningen er etter NS 8407 punkt 5 betinget av at byggherren, uten ugrunnet opphold, gjør skriftlig gjeldende at totalentreprenøren har varslet for sent.

¹²² Se kapittel 5.5.3.

¹²³ Nordtvedt(2013) s. 495.

Etter ordlyden kan ikke totalentreprenøren vente med spesifisering av varselet til han er helt sikker på alle tidsmessige konsekvenser av endringen. Han må varsle så snart han har grunnlag for å «beregne» omfanget, med andre ord anslå en tidsvirkning.

Dersom totalentreprenøren ikke spesifiserer sitt krav med antall dager, eller fremsetter det for sent, må han selv bære konsekvensene av dette. Det følger imidlertid ikke en absolutt preklusjonsvirkning. I motsetning til mislighold av den nøytrale varslingsplikten vil manglende spesifisering resultere i fristforlengelse byggherren «måtte forstå at han hadde krav på».¹²⁴

Vurderingen av hva byggherren måtte forstå må nødvendigvis bli skjønnsmessig. Ordlyden gir anvisning på en relativ streng vurdering. Den vil knytte seg til relativt nærliggende omstendigheter som kan utledes av byggherrens generelle informasjonstilgang. På den annen side kan det ikke kreves at alle faktiske konsekvenser for fremdriften kan leses direkte ut av denne informasjonen. Dette kan medføre at partene fort blir uenige om hva som skal kreves av dokumentasjon.

Det nøytrale varselet etter punkt 33.4 kan være et moment av betydning dersom det inneholder opplysninger om hvilken endringssituasjon som har skapt fremdriftsforstyrrelsen. Har totalentreprenøren fremlagt en relativt detaljert fremdriftsplan for byggherren kan dette gi indikasjoner for hva som påvirker fremdriften, og dermed hva som er konsekvensen av endringssituasjonen.

Karakteren av det påståtte fremdriftsforstyrrende forholdet kan også få betydning for hva byggherren måtte forstå. Fra praksis kan eksempelvis nevnes situasjonen der byggherren pålegger omfattende endringsarbeid på et sent stadium i byggeprosjektet.¹²⁵ I et slikt tilfelle kan det fremstå som klart at byggherren må forstå at endringene får konsekvenser for byggetiden. De kan for eksempel binde opp ressurser han ville brukt for å møte slutføringsdatoen.

Konsekvensen for totalentreprenørens fremdrift vil i praksis være at han får et fristforlengelse i den grad fremdriftshindringen kan bevises ut i fra tilgjengelig informasjon hos byggherren. Det er dermed ikke gitt at fristforlengelsen tilsvarer tiden totalentreprenøren trenger for å jobbe i planlagt tempo. Som nevnt ovenfor kan totalentreprenøren ha egne, mer utførlige frem-

---

¹²⁴ Jf. NS 8407 punkt 33.6.1, siste setning.

¹²⁵ Se LB-2008-49504. I saken var kontrakten basert på den gamle totalentreprisestandarden NS 3431. Lagmannsretten fant at entreprenørens godtakelse av endringer sent i prosjektet ga en berettiget forventning om forlenget byggetid, selv om totalentreprenøren for det aktuelle forholdet ikke hadde fulgt prosessen for fremsettelse av fristforlengelseskrav.

driftsplaner som byggherren ikke er forelagt byggherren.¹²⁶ Bestemmelsens delvise preklusjonsvirkning innebærer at han i et slikt tilfelle må forsere arbeidet for å unngå dagmulftskrav fra byggherren. Om fremdriftsplanen inneholder slakk kan han bruke noe av dette for å innhente forsinkelsen. For eksempel kan han omorganisere arbeidene slik at han låner noe tid fra andre aktiviteter, i den grad det lar seg gjøre innenfor hans rett til fri organisering av aktiviteter.

Når byggherren mottar totalentreprenørens spesifiserte fristforlengelseskrav må han etter punkt 33.7 svare, uten ugrunnet opphold. Svarer byggherren for sent, eller ikke i det hele tatt, taper han sin rett til innsigelser mot spesifiseringen.¹²⁷ For hva som utgjør ugrunnet opphold kan overnevnte hensyn også gjøre seg gjeldende også for byggherren. Han bør innvilges en viss tid til å områ seg og innhente informasjon, men hensynet bak varslingsystemet tilsier at han ikke kan forvente å få full oversikt over situasjonen.

Om byggherrens innsigelser prekluderes skal totalentreprenørens tidsangivelse legges til grunn som fristforlengelse.

5.3.3 Byggherrens forespørsel om spesifisert fristforlengelseskrav

Punkt 33.6.2 er en nyskaping i rekken av entreprisestandardene. Den gir byggherren en rett til å forespørre entreprenøren en tidsangivelse etter mottagelse av det nøytrale varslet om fristforlengelse. På denne måten kan byggherren fremprovosere et standpunkt fra totalentreprenøren om endringens konsekvens for fremdriften. En tilsvarende rettighet fantes ikke i forgjengeren NS 3431, og er heller ikke å finne i utførelsesstandarden NS 8405.¹²⁸

Retten til å kreve spesifisering av fristforlengelsen kan begrunnes i byggherrens behov for avklaring.¹²⁹ Uspesifiserte fristforlengelseskrav vil skape usikkerhet for fremdriften. Fristforlengelse kan fordre at byggherren må omorganisere aktivitetene til aktørene han har engasjert. Manglende spesifisering gjør at han ikke har grunnlag for slik koordinering. Sett i lys av de ofte forekommende avhengighetsforholdene i entrepriseprosjekter blir denne usikkerheten særlig fremtredende. Manglende avklaring for ferdigstillelse av én aktivitet kan skape problemer for oppstart og utførelse av flere andre aktiviteter. Dette hindrer at tiltak kan iverksettes for optimalisere fremdriften etter at det planlagte tidsforløpet blir utsatt for forstyrrelser.

---

¹²⁶ Se kapittel 2.2.

¹²⁷ Jf. NS 8407 punkt 33.7 annet ledd.

¹²⁸ Men finnes i standarden for totalunderentrepriser NS 8417.

¹²⁹ Giverholt(2012) s. 531, Nordtvedt(2013) s. 497.

I tråd med bestemmelsens formål vil totalentreprenøren tape sin rett til fristforlengelse hvis han ikke svarer på byggherrens forespørsel.¹³⁰ Dette medfører altså at retten til fristforlengelse faller helt bort, og ekskluderer totalentreprenørens rett til den skjønsmessige fristforlengelsen som skal fastsettes når han ikke fremmer spesifikt krav.¹³¹

Den absolutte preklusjonsvirkningen gjør at byggherren kan ta utgangspunkt i de gjeldende fristene ved videre koordinering av prosjektet og fremdriften når totalentreprenøren ikke svarer. Totalentreprenøren må på sin side iverksette nødvendige tiltak for å overkomme hinderet på fremdriften.

Standarden oppstiller imidlertid krav til både forespørselens form samt dens innhold. Etter punkt 33.6.2, første ledd må henvendelsen sendes «per brev» og det må fremgå at «manglende svar fører til at kravet om fristforlengelse tapes». Han må også gi beskjed om at totalentreprenøren eventuelt må gi «en begrunnelse for hvorfor grunnlaget for å beregne kravet ikke foreligger».

Hvis byggherrens forespørsel ikke følger kravene i første ledd har ikke totalentreprenøren plikt til å svare. Dette følger av ordlyden i 33.6.2, annet ledd som kun oppstiller en svarplikt når han mottar «forespørsel i henhold til første ledd». Siden det er manglende etterlevelse av svarplikten som medfører at fristforlengelseskravet tapes vil kravet bare prekluderes hvis byggherren har fulgt formkravene i bestemmelsen. Oppfyller byggherrens forespørsel ikke formkravene vil punkt 33.6.1 fortsatt gjelde.

Når totalentreprenøren mottar byggherrens formriktige forespørsel må han svare uten ugrunnet opphold. Det er rimelig at fristen på uten ugrunnet opphold i denne relasjon vil bli relativt snever. Selv om totalentreprenøren ikke har nok kunnskap for å spesifisere fristforlengelsen plikter han å forklare hvorfor slikt grunnlag ikke foreligger.¹³² Dersom han nå har grunnlag for å spesifisere sitt krav skal han angi og begrunne det antall dager han krever som fristforlengelse.¹³³

Dersom totalentreprenøren begrunner hvorfor han ikke har grunnlag for å beregne fristforlengelseskravet vil punkt 33.6.1 fortsette å gjelde.¹³⁴ Det betyr at byggherren må vente på at totalentreprenøren har et grunnlag for beregning og konsekvensen for fremdriften forblir fore-

---

¹³⁰ Jf. NS 8407 punkt 33.6.2 tredje ledd.

¹³¹ Jf. NS 8407 punkt 33.6.1.

¹³² Jf. NS 8407 punkt 33.6.2, annet ledd, litra b.

¹³³ Jf. NS 8407 punkt 33.6.2, annet ledd litra a.

¹³⁴ Jf. NS 8497 punkt 33.6.2, tredje ledd.

løpig uavklart. Men totalentreprenøren må fortsatt spesifisere uten ugrunnet opphold når han har et beregningsgrunnlag, og byggherren er ikke avskåret fra å sende en ny forespørsel om han mener slikt grunnlag foreligger.

Hvis totalentreprenøren etter forespørselen angir og begrunner sitt krav blir byggherren forpliktet til å svare etter punkt 33.7.¹³⁵ Da har altså byggherren lykket i å fremprovosere en spesifisering av fristforlengelsen. Fremdriftskonsekvensen fastlegges som om totalentreprenøren har fremsatt et krav etter punkt 33.6.1. Byggherren får følgelig en plikt til å svare og innsigel-sene hans blir prekludert dersom han ikke kommer med innsigelser mot kravet i tide.

Det kan argumenteres for at det ikke alltid er en fordel for byggherren å forespørre totalentreprenøren om en spesifisering.¹³⁶ Det kan ha betydning om byggherren på forespørselstidspunktet mener at totalentreprenøren har grunnlag for å beregne fristforlengelsen. Ved forespørselen mister byggherren retten til å påberope seg at totalentreprenøren har oversittet fristen for spesifisering etter punkt 33.6.1.¹³⁷ Byggherren kan ha fremprovosert en dokumentasjon for fristforlengelsen. Denne kan gi totalentreprenøren krav på lenger fristforlengelse enn den som skal fastsettes skjønnsmessig ut ifra hva byggherren måtte forstå etter punkt 33.6.1.

Byggherren behov for koordinering og avklaring kan imidlertid veie opp for den potensielt lenger fristforlengelsen som følger av spesifiseringen. Dette gjør seg særlig gjeldende når prosjektet inneholder mange aktører. Når mange aktører og aktiviteter skal koordineres kan uavklarte fristforlengelsesspørsmål forsinke fremdriften i større grad enn hva det spesifiserte fristforlengelseskrevet medfører. Stor grad av avhengighet mellom aktørene og deres aktiviteter vil kunne forsterke dette behovet. Byggherren har fortsatt mulighet til å komme med innsigelser i sitt svar etter punkt 33.7 slik at han kan imøtegå krav han ikke finner begrunnet.

5.4 Uberettiget avslag på fristforlengelse: totalentreprenørens rett til forsering

5.4.1 Vilkår for totalentreprenørens forseringsrett

Selv om totalentreprenøren har fulgt standardens varslingsystem er det ikke gitt at byggherren er enig totalentreprenørens fristforlengelseskrav. Standardens punkt 33.8 hjemler en rett for totalentreprenøren til å anse avslaget som et endringspålegg om forsering.

Forseringsretten etter punkt 33.8 oppstår når byggherren avslår et «berettiget krav» på fristforlengelse. Etter ordlyden er det altså en forutsetning at både de materielle og prosessuelle vil-

---

¹³⁵ Jf. NS 8407 punkt 33.6.2, fjerde ledd.

¹³⁶ Giverholt(2012) s. 532.

¹³⁷ Jf. NS 8407 punkt 33.6.2, fjerde ledd annen setning.

kårene for fristforlengelse er oppfylt. Men når byggherren avslår fristforlengelseskravet vil situasjonen gjerne være at grunnlaget for kravet er uavklart. Situasjonen uten en forseringsrett for totalentreprenøren ville da vært at han måtte velge mellom å stole på egen tolkning av fremdriftsforstyrrelsen eller forsere for egen regning. På denne måten fungerer forseringsretten som en sikkerhet for entreprenøren. Om det viser seg at han ikke hadde rett til fristforlengelse vil han uansett måtte forsere for å oppfylle sine plikter etter kontrakten og unngå dagmulktskrav.

Totalentreprenørens forseringsrett er ikke ubetinget. Ved siden av forutsetningen om at fristforlengelseskravet er berettiget må situasjonen være at byggherren «helt eller delvis avslår» dette kravet. I tillegg oppstiller punkt 33.8 en begrensning som knytter seg til kostnadene for forseringen. Valgretten faller bort dersom forseringsvederlaget «må antas å ville overstige den dagmulkten som ville ha påløpt hvis byggherrens avslag var berettiget og forsering ikke ble iverksatt, tillagt 30 %».

Kravet om at byggherren helt eller delvis må ha avslått fristforlengelseskravet har to sider. For det første forutsetter det at totalentreprenøren faktisk har fremsatt et krav om forlengelse.¹³⁸ For det andre innebærer det at byggherren aktivt har nektet totalentreprenøren fristforlengelse. Konsekvensen av at han forholder seg passiv er som tidligere nevnt at han taper sin rett til innsigelser mot kravet, og totalentreprenørens beregning skal legges til grunn som fristforlengelse.¹³⁹

Etter punkt 33.8, annet ledd må totalentreprenøren varsle byggherren om forseringen med kostnadsangivelse før han kan iverksette forseringen. Slik får byggherren mulighet til å revurdere sitt avslag. Byggherren kan se også seg tjent med å innvilge fristforlengelse fremfor å risikere forseringsvederlag.

5.4.2 Forseringskostnadene

Ved vurderingen av kostnadene for forseringen er det to størrelser som må sammenlignes. Vederlagskravet for forseringen må sammenholdes med potensielt dagmulktskrav, tillagt 30%.

---

¹³⁸ Se f.eks. LB-2001-01369. I saken var avtale inngått etter den eldre utførelsesentreprisestandarden NS 3430 hvor punkt.17.6 oppstiller tilsvarende vilkår for entreprenørens forseringsrett. Lagmannsretten fant at det for enkelte forseringsarbeider ikke kunne gis en rett til forseringstillegg fordi det ikke ble fremsatt noe krav fra entreprenøren om fristforlengelse. Det forelå heller ikke noen form for avslag fra byggherrens side.

¹³⁹ Jf. NS 8407 punkt 33.7, annet ledd.

Den siste av størrelsene vil være bestemt gjennom kontrakten. Etter punkt 40.3 skal mulkten per dag utgjøre én promille av kontraktssummen ved mislighold av sluttfristen, eventuelt én promille av kontraktssummen for den delen av kontraktsgjenstanden som skal være ferdigstilt til en dagmulktbelagt delfrist. Denne summen skal så tillegges 30 prosent.

Det er fastsettelsen av forseringsvederlaget som kan volde tvil. Her må entreprenøren anslå en sum som skal tilsvare det ekstra arbeidet han må iverksette for å møte den avtalte fristen. En slik vurdering må nødvendigvis bli skjønnsmessig fordi de faktiske kostnadene ikke er påviselig før arbeidet er utført.

Et særlig spørsmål som oppstår er hvorvidt totalentreprenøren mister sitt krav på forseringsvederlag der de faktiske forseringskostnadene overstiger standardens begrensning.

I Rt.1999.879 tok Høyesterett stilling til en entreprenørs rett til forseringsvederlag ved uberettiget avslag av på et fristforlengelseskrav. Kontrakten mellom partene var inngått etter NS 3430 og vurderingstema var betydningen av «med mindre forseringsutgiftene vil bli uforholdsmessig store».¹⁴⁰ Ordlyden skiller seg altså fra den nåværende totalentreprisestandarden, men momentene Høyesterett trekker frem kan også gjøre seg gjeldende her.

Høyesterett fant at bestemmelsen ikke kunne forstås slik at et forseringsvederlag falt helt bort hvis kravet ble ansett som uforholdsmessig. Det måtte få betydning for tolkningen at regelen tilgodeså en entreprenør i en situasjon hvor avslag fra byggherren innebar et kontraktsbrudd fra hans side. Det ville gi byggherren en uheldig fordel dersom entreprenørens feilvurdering i alle tilfeller skulle medføre fullstendig bortfall av forseringsvederlaget. Dersom det var foretatt en forsvarlig vurdering skulle entreprenøren ha krav på vederlag som dekket kravet til forholdsmessighet.

Det er som vist ovenfor også en forutsetning for totalentreprenørens forseringsrett etter NS 8407 at byggherren har avslått et berettiget fristforlengelseskrav. Dommen taler således for at en forsvarlig forhåndsvurdering fra byggherren i alle fall bør gi krav på vederlag som tilsvarer dagmulkten, tillagt 30 %.

Hvorvidt dagmulkten, tillagt 30%, oppstiller et tak for forseringskostnadene løses ikke direkte av dommens videre forholdsmessighetsvurdering. Men i vurderingen vektlegger Høyesterett et moment som gjør seg gjeldende for spørsmålet. Det var av betydning at avgjørelsen måtte

---

¹⁴⁰ Jf. NS 3430 punkt 17.6.

tas på et tidspunkt før forseringen var startet. Det avgjørende måtte være hvordan situasjonen fremsto for entreprenøren på dette tidspunktet.

Punkt 33.8 oppstiller også en forhåndsvurdering gjennom ordlyden «må antas». Hvordan prosjektet, forseringen og kostnader faktisk har utviklet seg er således ikke momenter av betydning for totalentreprenørens forseringsrett. Om totalentreprenøren foretar en forsvarlig vurdering basert på opplysninger han har tilgang til, taler dette for at han bør få dekket hele sitt vederlagskrav.

Høyesterett påpeker at dagmulkten kan inngå som et vesentlig moment ved forholdsmessighetsvurderingen NS 3430 ga anvisning på. NS 8407 tillegger den direkte vekt. At standarden bestemmer at forseringskostnadene skal vurderes opp mot dagmulkten kan derfor ses om et argument for at dagmulkten pluss 30% oppstiller et tak for hva totalentreprenøren kan kreve.

Høyesterett bemerker imidlertid dagmulkten ikke alltid vil være sentral. Kontraktsummen og spesielle forhold ved kontrakten eller partene kan i den enkelte situasjon veie tyngre enn beløpet på dagmulkten.

Etter dette fremstår det som rimelig at totalentreprenøren har krav på hele forseringsvederlaget hvis en forsvarlig forhåndsvurdering av kostnadene ikke oversteg dagmulkten, pluss 30% av denne. Teorien synes å dele dette synspunktet.¹⁴¹

Et spørsmål av en litt annen karakter er hvorvidt totalentreprenøren kan iverksette forsering ved å justere ned forseringsvederlaget under den oppstilte grensen. I en slik situasjon oppfyller ikke totalentreprenøren vilkåret i punkt 33.8 om at han ikke antar at forseringskostnadene overstiger dagmulkten, tillagt 30 %.. Dette tilsier at han ikke bør gis noe krav på forseringsvederlag.

På den annen side kan byggherren like fullt ha avslått et berettiget fristforlengelseskrav selv om totalentreprenøren ikke skulle ha rett til å forsere. Det kan derfor argumenteres for at totalentreprenøren i alle fall bør ha et krav på forseringsvederlag som byggherren måttet betale hvis forseringskostnadene falt under grensen. Praksis synes ikke å gi avgjørende holdepunkter for om en slik nedjustering er berettiget. Teorien gir heller ikke entydig svar.¹⁴²

---

¹⁴¹ Giverholt(2012) s.537. Nordtvedt(2013) s. 502 legger til grunn at «Antagelig må totalentreprenøren kunne få dekket sine fulle forseringskostnader om han har foretatt en forsvarlig vurdering av grunnlaget for å forsere».

¹⁴² Giverholt(2012) s. 537 sier ja. Nortvedt(2013) s. 501 påpeker at det kan fremstå som rimelig, men at det ikke er opplagt da ordlyden stenger for en slik løsning.

6 Hvor lang fristforlengelse har totalentreprenøren krav på?

6.1 Utgangspunkt

I følgende kapittel legges det til grunn at totalentreprenøren har et berettiget krav på fristforlengelse. Det betyr at det foreligger en fremdriftsforstyrrelse han ikke har risikoen for og han har varslet på standardens foreskrevne måte. Spørsmålet som oppstår er hvilken konkret konsekvens fristforlengelseskravet skal få for fremdriften.

Etter punkt 33.5 skal fristforlengelsen svare til «den virkningen på fremdriften som forhold nevnt i 33.1, 33.2 og 33.3 har forårsaket». Bestemmelsen er dermed generell i den forstand at den ikke skiller mellom grunnlagene for fristforlengelse. Vurderingstema blir hvilken tidsmessig virkning byggherreforholdet eller force majeure situasjonen har medført i totalentreprenørens fremdrift.

Utgangspunktet for vurderingen vil være det påberopte fristforlengelsesgrunnlaget. Fristforlengelsen skal etter ordlyden reflektere endringssituasjonens faktiske påvirkning på fremdriften. Men alle faktiske konsekvenser av endringssituasjonen vil først vise seg etter at arbeidet blir utført. Drøftelsen blir derfor nødvendigvis preget av skjønnsmessige vurderinger med utgangspunkt i det enkelte kontraktsforhold og innsikt i den aktuelle fremdriftssituasjon.

Etter ordlyden er det selve virkningen på fremdriften som er avgjørende, ikke lengden på forsinkelsen som endringssituasjonen har medført. Omstendigheter i fristforlengelsesgrunnlaget som ikke virker inn på fremdriften skal ikke tas med i beregningen. Dette betyr for eksempel at dersom byggherren er forsinket i sine leveranser etter fremdriftsplanen med flere uker, skal totalentreprenøren bare innvilges fristforlengelse i den grad forsinkelsen hindrer hans fremdrift. Dersom totalentreprenøren ikke hadde behov for byggherrens leveranser før den siste uken har forsinkelsen kun hatt en hindring på fremdriften i én uke. Fremdriftsplanens frist skal således justeres tilsvarende med én uke, gitt at totalentreprenøren kan starte opp sin aktivitet med en gang.

6.2 Nærmere om hva som utgjør «virkning på fremdriften»

Hvilken virkning endringen har på fremdriften vil som regel bero på en bevisvurdering. Det vanlige beviskravet i sivilretten er alminnelig sannsynlighetsovervekt, og det er rimelig at dette også legges til grunn som dokumentasjonskrav i relasjon til fristforlengelse.

I praksis legges gjerne entreprenørens normerte og planlagte fremdrift til grunn som utgangspunkt som for hvilken virkning forholdet har fått på fremdriften.¹⁴³ Har totalentreprenøren utarbeidet en utførlig fremdriftsplan kan denne således være et godt tolkningsmoment for å fastlegge virkningen.

Fremdriftsplanen trenger imidlertid ikke å gjenspeile hvordan fremdriften faktisk vil forløpe. Hvis fremdriftsplanen viser et tidsforløp som ikke er realistisk bør den heller ikke legges til grunn for virkning på fremdriften.

Dette var tilfelle i Agder Lagmannsrettsdom av 22.januar 2009.¹⁴⁴ Her var situasjonen at det var oppstått forsinkelser på grunn av utforutsette bergforhold i et tunnelarbeid. Dette medførte at entreprenøren måtte utføre tunneldriving og kompletteringsarbeider samtidig. Det var klart at entreprenøren i utgangspunktet helt ønsket å unngå slik overlapping av aktivitetene og innebar en uforutsett forsinkelse som entreprenøren hadde krav på kompensasjon for. Flertallet satt forsinkelsen skjønsmessig til 8 uker. I vurderingen ble det tatt hensyn til at entreprenørens forutsetning om drivetid ikke var realistisk og at man uansett ville fått en overlapping av de to aktivitetene.

Høyesterett har også lagt til grunn at fremdriftsplanen ikke alltid er avgjørende i overnevnte dom Rt.2005.788.¹⁴⁵ Her var situasjonen motsatt den ovenfor, fremdriften ville bli avsluttet tidligere enn fremdriftsplanen uten fremdriftsforstyrrelsen og dette måtte legges til grunn for beregningen av merutgifter.

Sakene ovenfor gjaldt ikke fristforlengelse, men krav om merutgifter. Kontraktene var også basert på NS 3430, altså utførelsesentrepriser. Men dommene gir likevel eksempler på hvordan retten går frem for å vurdere virkningen av en endringssituasjon på fremdriften. Hvis totalentreprenørens forutsetninger om fremdriften ikke er realistiske bør han heller ikke ha krav på fristforlengelse i større grad enn hva den faktiske fremdriften har mulighet til å være. Den opprinnelige planen vil bare være en indikasjon på hvordan situasjonen ville vært uten forstyrrelsen, men ikke et håndfast bevis.

---

¹⁴³ Se f.eks. LF-1995-175. Spørsmålet var om en entreprenør hadde rett til forseringskostnader. Lagmannsretten uttalte at ved vurderingen av om entreprenøren hadde rett fristforlengelse måtte «det tas utgangspunkt i hvor lang tid byggearbeidene måtte pågå med ordinær drift, altså uten ekstra ordinær innsats.» Kontrakten var basert på utførelsesentreprisestandarden NS 3401, men også her hadde entreprenøren krav på fristforlengelse som svarer til den forsinkelse hindringen har medført.

¹⁴⁴ LA-2008-52830-2.

¹⁴⁵ Se kapittel 5.2.3.

Overnevnte momenter viser at vurderingen av lengden på fristen ofte vil bli skjønnsmessig. Men punkt 33.5 gir en viss veiledning ved å gi en liste over hensyn som skal vektlegges i beregningen. Listen er ikke uttømmende og det enkelte kontraktsforholdet kan tilsa at andre hensyn må vektlegges.¹⁴⁶

Det første momentet standarden viser til er at det skal tas hensyn til «nødvendig avbrudd».¹⁴⁷ Dette kan være en relativt lett påviselig fremdriftskonsekvens, for eksempel når aktiviteter avhenger av hverandre. Når totalentreprenøren må vente på andre aktørers ferdigstilling kan han måtte stoppe opp sine aktiviteter. Ventetiden, samt tiden det tar å gjenoppta arbeidet, vil dermed utgjøre et nødvendig avbrudd.

Men det kan også være vanskelig å fastslå hvor lenge et avbrudd er nødvendig. Dette kan spesielt gjøre seg gjeldende ved forhold utenfor partenes kontroll fordi de ikke kan påvirke hvor lenge situasjonen pågår. Den konkrete virkningen for fremdriften kan da først være påviselig i ettertid.

Avbruddene kan også skyve tilvirkningen inn i en annen årstid. Siden prosjektgjennomføringen gjerne helt eller delvis skal utføres utendørs kan dette få betydning for hvilken virkning endringssituasjonen får for prosjektet. Det skal derfor tas hensyn til «eventuell forskyvning av utførelsen til en... ugunstigere eller gunstigere årstid».¹⁴⁸ Dette er i tråd med at totalentreprenøren skal innvilges fristforlengelse i den grad fremdriften hindres og at lengden skal utgjøre virkningen på fremdriften.

Hvilken betydning årstiden skal få for prosjektgjennomføringen vil stille seg forskjellig avhengig av hvilket stadium tilvirkningen er på. For grunnarbeider og reisverk vil sommerhalvåret typisk være mer gunstig fordi aktivitetene kan utføres i mildere og mer forutsigbare værforhold. Ferieavvikling kan likevel medføre begrenset fleksibilitet.

På vinteren kan kulde, frost og snø gjøre at aktivitetene vanskeliggjøres og medføre at utførelsesperioden kan bli betraktelig lenger. Men forflytningen til vinterhalvåret trenger heller ikke å utgjøre en mindre gunstig årstid for aktiviteter som skal gjennomføres innendørs.

Etter dette kan beregningen resultere i en kortere eller lenger fristforlengelse, avhengig av hvilken fremdrift som faktisk kunne forventes og antatt konsekvens. Men etter punkt 33.5,

---

¹⁴⁶ Jf. NS 8407 punkt 33.5, første ledd som sier at det «blant annet» skal ta hensyn til hensynene opplistet.

¹⁴⁷ Jf. NS 8407 punkt 33.5, første ledd.

¹⁴⁸ Jf. NS 8407 punkt 33.5, første ledd.

annet ledd forplikter begge parter til å «forebygge og begrense skadevirkningene av fristforlengelsen». Partene må også «samarbeide med hverandre om de tiltak som kan iverksettes». Ordlyden gir ikke klare holdepunkter for om bestemmelsen kommer til anvendelse før eller etter fastleggelsen av fristforlengelsen. Selv om totalentreprenøren gjerne vil være den som har størst mulighet til å iverksette tiltak ved for eksempel omdisponeringer, antas det i teorien at plikte ikke går lenger enn den alminnelige lojalitetsplikten i kontraktsforhold.¹⁴⁹

6.3 Kumulasjon av endringssituasjoner

Standarden påpeker at også flere varslede forhold til sammen kan gi en rett til fristforlengelse. Etter siste punktum i punkt 33.5 skal det også tas hensyn til «den samlede virkningen av tidligere varslede forhold som kunne gi rett til fristforlengelse.» Dette er en naturlig konsekvens av at flere endringer til sammen for eksempel kan påvirke kritisk linje.

Bestemmelsen sier at det skal tas hensyn til varslede forhold som «kunne gi rett» til fristforlengelse. Etter ordlyden skal altså tidligere endringssituasjoner som ikke har oppfylt standardens vilkår om hindring på fremdriften, men som ville vært fristforlengende hvis de oversteg hindringsterskelen, tas med i beregningen. Dette kan være både byggherreforhold og force majeure. Motsatt vil endringssituasjonene som totalentreprenøren selv bærer risikoen for, så som hans egen omorganisering av aktiviteter, ikke være et relevant moment ved beregningen av fristforlengelsen.

Spørsmålet er hvordan den samlede virkningen skal fastslås. Situasjonen er at det foreligger en endring som gir konsekvenser for tidligere endrede forhold i prosjektet. Det kan enten være at den aktuelle endringen påvirker en tidligere endring, eller at flere endringer i kombinasjon gjøre det umulig å levere innen fristen på grunn av arbeidsmengden. Poenget må være at bestemmelsen dekker den realitet at effekten på fremdriften bestemmes av hvilken sammenheng endringssituasjonen oppstår i.¹⁵⁰ Den samlede virkning må derfor vurderes i relasjon til den enkelte kontrakt.

Etter ordlyden må byggherren ha blitt informert om de forutgående endringsforholdene da det er tale om virkningen av «tidligere varslede forhold». Som nevnt er totalentreprenøren pålagt en varslingsplikt om fremdriftsavvik slik at de fleste forhold i praksis vil være varslet.¹⁵¹ Dette må være nok til å fylle kravet om tidligere varslede forhold da bestemmelsen ikke krever at krav om fristforlengelse skal være fremmet.¹⁵²

---

¹⁴⁹ Giverholt(2012) s. 528, Nordtvedt(2013) s. 494.

¹⁵⁰ Nordtvedt(2013) s.494.

¹⁵¹ Se kapittel 2.3.

¹⁵² Giverholt(2012) s.527.

Mange små endringssituasjoner kan imidlertid underveis i prosjektet utgjøre en hindring, uten at de på endringstidspunktet ble ansett som betydningsfulle nok for varsling. Etter ordlyden vil totalentreprenøren ikke ha krav på at den samlede virkningen tillegges vekt. Men hvis avvikene er så små at de ikke utløser en varslingsplikt kan det argumenteres for at totalentreprenøren ikke behøver å varsle før han innser at de totalt forstyrrer fremdriften. En annen sak er at kumulasjon av slike små forsinkende forstyrrelser kan være vanskelig å bevise.

Den samlede virkningen av tidligere forhold skal kun være et moment i den helhetlige vurderingen om hvilken virkning på fremdriften endringsforholdet har medført. Dette betyr at den endelige fristforlengelsen, og dermed konsekvensen for fremdriften, kan bli lenger en alle tidligere varslede forholds samlede virkning, men også kortere.

7 Når har byggherren rett til å pålegge totalentreprenøren å forsere?

7.1 Utgangspunkt

Det har tradisjonelt vært et entrepriserettslig prinsipp at byggherren ikke har en ubetinget rett til å pålegge totalentreprenøren en forsering av arbeidsutførelsen. Standarden tar imidlertid høyde for at byggherren kan ha et behov for at totalentreprenøren jobber raskere enn hva han opprinnelig er forpliktet til etter kontrakten. Punkt 31.2, første ledd gir byggherren en forseringsrett når totalentreprenøren har rett til fristforlengelse. Etter annet ledd kan han pålegge totalentreprenøren forsering når han har behov for å koordinere flere aktører i et prosjekt.

Den forrige totalentreprisestandarden inneholdt ikke en slik forseringsrett for byggherren. På denne måten ivaretar den gjeldende standarden i større grad byggherrens behov for å opprettholde fremdriften i prosjektet.

En forutsetning for anvendelse av forseringsretten er naturlig nok at det er faktisk gjennomførbart. Byggherren kan ikke pålegge totalentreprenøren det umulige. Standarden trekker imidlertid grensen for byggherrens forseringsrett tidligere enn hva som er teoretisk mulig. Totalentreprenøren er bare forpliktet til å forsere i den grad det er forsvarlig, og praktisk mulig uten urimelige oppofrelser.¹⁵³ Grensen behandles under kapittel 7.4.

Et pålegg om forsering innebærer at totalentreprenøren utfører sitt arbeid raskere enn hva han er pålagt etter kontrakten. Den innebærer således en endring av hans kontraktsforpliktelse og han har derfor krav på vederlag for dokumenterte kostnader ved forseringen.¹⁵⁴

7.2 Forsering som alternativ til fristforlengelse

Når vilkårene for fristforlengelse er oppfylt er utgangspunktet at fremdriftshindringen skal resultere i en tilsvarende justering av fremdriftsplanen.¹⁵⁵ Fremdriftsvirkningen av endringssituasjonen er at de avtalte fristene skal forlenges, noe som resulterer i at byggetiden forlenges. Totalentreprenøren vil bare være forpliktet til å jobbe i tempoet som møter den nye fristen.

Det kan imidlertid være av stor betydning for byggherren at de opprinnelige fristene fastholdes. Av og til vil innvilgelse av fristforlengelse være tilnærmet uaktuelt for byggherren. Et eksempel på dette er byggeprosjekter som skal være klare i tide til spesifikke arrangementer.

---

¹⁵³ Jf. NS 8407 punkt 31.2, tredje ledd.

¹⁵⁴ Jf. NS 8407 punkt 34.1.

¹⁵⁵ Se kapittel 6.

ter.¹⁵⁶ Punkt 31.2, første ledd bestemmer derfor at en endringsordre kan gå ut på at «de dagmulktbelagte tidsfrister helt eller delvis skal fastholdes», selv om totalentreprenøren har krav på fristforlengelse.

Byggherren trenger ikke begrunne hvorfor han fastholder de dagmulktbelagte fristene. Bestemmelsen utdyper kun hva byggherren kan pålegge totalentreprenøren av endringer. Som for alle andre endringsordrer blir totalentreprenøren forpliktet til å utføre endringsarbeidet ved mottagelsen.¹⁵⁷

Byggherren kan velge om han «helt eller delvis» vil opprettholde totalentreprenørens frister. Hva han velger kan for det første avhenge av hans behov for ferdigstilling. Han kan velge en mellomløsning hvis han må ha bygningen ferdigstilt på et tidspunkt før fristforlengelsen, men har mulighet til å vente lenger enn den opprinnelig avtalt sluttdato. For eksempel kan totalentreprenøren ha rett til en forlengelse av en frist fra 1.september til 1.november. Hvis byggherren ikke trenger å ta i bruk bygningen før 1.oktober kan han fastholde at dette er den nye fristen.

For det andre kan delvis fastholdelse også være aktuelt hvis full opprettholdelse overstiger grensen for hva som er forsvarlig og praktisk mulig uten urimelige oppofrelser.¹⁵⁸ På denne måten kan fristforlengelsens konsekvenser for byggherren begrenses.

For totalentreprenøren må en delvis fastholdelse av en frist innebære at han har krav på forseringsvederlag i den grad fristforlengelsen er kortere enn virkningen av en fremdriftsforstyrrelse. I eksempelet ovenfor har han krav på forseringsvederlag tilsvarende kostnadene ved å forserer frem til 1.oktober.

Etter ordlyden er det bare de dagmulktbelagte tidsfristene som kan fastholdes. Det betyr at byggherren som utgangspunkt alltid kan fastholde en avtalt sluttdato fordi den etter standarden blir dagmulktbelagt automatisk.¹⁵⁹ Fordi sluttdatoen også skal fikseres dersom partene ikke har avtalt denne, innebærer dette at byggherren alltid vil ha en potensiell forseringsrett med hjemmel i punkt 31.2, første ledd.

---

¹⁵⁶ Se f.eks. LE-1996-267. I saken var det ikke noe alternativ med fristforlengelse fordi byggeprosjektet måtte ferdigstilles til OL på Lillehammer.

¹⁵⁷ Jf. NS 8407 punkt 31.3.

¹⁵⁸ Se kapittel 7.4..

¹⁵⁹ Jf. NS 8407 punkt 40.2, første ledd.

Andre milepæler vil bare være dagmulktbelagt hvis partene har avtalt det.¹⁶⁰ Byggherren kan således ikke fastholde frister hvis partene ikke har avtalt dagmulkt. Dette gjelder selv om fremdriftsplanen viser den som milepæl, og totalentreprenøren skulle ha rett til forlengelse av den etter punkt 33. Om han ønsker at totalentreprenøren skal forsere for å møte slike frister må dette begrunnes i hans behov for koordinering av prosjektets aktører.

Det har ingen betydning hva som er årsaken til totalentreprenørens rett til fristforlengelse. Det kan derfor skyldes både et endringspålegg fra totalentreprenøren, men også svikt i hans ytelser eller force majeure. Fristforlengelsesgrunnlaget kan imidlertid bestemme om forsering overhodet er mulig.

7.3 Forsering med grunnlag i byggherrens koordineringsbehov

7.3.1 Hjemmelen

Byggherrens forseringsrett etter punkt 31.2, annet ledd inneholder ikke begrensningen til å fastholde de dagmulktbelagte fristene. Han kan utstede et endringspålegg som går ut på «omlegging, herunder forsering etter 21.4 annet ledd». Følgende fremstilling begrenses imidlertid til byggherrens forseringsadgang.

Bestemmelsen gir ikke byggherren en generell adgang til å pålegge totalentreprenøren å jobbe raskere. Forseringen må etter ordlyden knytte seg til byggherrens behov for å samordne og koordinere aktørene i prosjektet.¹⁶¹ Hvis byggherren har større behov for samordning enn hva totalentreprenøren er forpliktet til etter punkt 21.4 første ledd, kan han pålegge totalentreprenøren å forsere sin fremdrift.

Når forseringsretten må begrunnes i koordineringsbehov vil den i hovedsak være aktuell i delte entrepriser med flere sideentreprenører. Bestemmelsen gjør at byggherren for eksempel kan pålegge totalentreprenøren å utføre aktiviteter raskere fordi en annen entreprenør må ha tilgang til byggeplassen.

Det har ingen betydning for forseringsretten hvem av aktørene som forårsaker byggherrens koordineringsbehov. I realiteten kan byggherrens forseringshjemmel være bred fordi koordineringstiltakene under punkt 21.4 , annet ledd i praksis dekker hele gjennomføringen av prosjektet.

---

¹⁶⁰ Jf. NS 8407 punkt 40.2, annet ledd.

¹⁶¹ Jf. NS 8407 punkt 21.4, annet ledd som forutsetter at byggherren skal foreta «koordinering av alle aktørene i prosjektet».

7.3.2 Forskyvning av dagmulktbelagte frister til et tidligere tidspunkt

Standarden forutsetter at byggherrens pålegg om koordinering etter annet ledd kan medføre at fremdriftsplanens frister fremskytes. Punkt 31.2 tredje ledd sier at hvis krav til samordning «medfører at en dagmulktbelagt frist forskyves til et tidligere tidspunkt, skal den nye fristen anses dagmulktbelagt i den utstrekning den kan nås ved forsering innenfor de rammer som følger av foregående setning».

Formålet med at de tidligere fristene blir dagmulktbelagt er at dagmulktens funksjon skal opprettholdes.¹⁶² De vil gi totalentreprenøren en motivasjon til å oppfylle innenfor fristen da han må betale for oversittelse. Men fremskyting av fristene kan innebære en høyere risiko for dagmulkt enn totalentreprenøren hadde ved kontraktsinngåelsen. De tidligere fristene blir bare dagmulktbelagte i den grad det kan skje innenfor rammen av en forsvarlig fremdrift, og er praktisk mulig uten urimelige oppofrelser for totalentreprenøren.¹⁶³

Hvis det er forsvarlig å belegge den nye fristen med dagmulkt skjer dette automatisk ved byggherrens forseringspålegg.¹⁶⁴

7.3.3 Grensen mellom entreprenørens samordningsplikt og retten til vederlag for forseringspålegget

Punkt 21.4, annet ledd bestemmer at totalentreprenøren kan påberope seg byggherrens koordinering som en endring hvis den går utover hans samordningsplikt.¹⁶⁵ Det er dermed forutsatt at totalentreprenøren må tåle visse pålegg om omlegging, herunder forsering fra byggherren side uten at dette innebærer en endring av kontrakten. Konsekvensen av dette er at det er bare forsering utover samordningsplikten som vil utgjøre en endring, og dermed et grunnlag for forseringsvederlag.

Vurderingen har likhetstrekk med den gjort for samordningsplikten ved fristforlengelse, og noen av de samme momentene kan derfor gjøre seg gjeldende.¹⁶⁶ Som nevnt legger standarden opp til en påregnelighetsvurdering av hvor langt totalentreprenørens samordningsplikt rekker.¹⁶⁷ Utgangspunktet for hva totalentreprenøren vederlagsfritt må akseptere av forseringspålegg må altså baseres på hva som kan utledes av den opprinnelige kontrakten.

---

¹⁶² Nordtvedt(2013) s. 456.

¹⁶³ Se kapittel 7.4.

¹⁶⁴ Nordtvedt(2013) s. 456.

¹⁶⁵ Jf. NS 8407 punkt 21.4, annet ledd som viser til første ledd som hjemler totalentreprenørens samordningsplikt.

¹⁶⁶ Se kapittel 5.2.1.

¹⁶⁷ Se kapittel 5.2.1.

Forsering av avtalte frister vil ofte være en samordning som går utover entreprenørens samordningsplikt.¹⁶⁸ Når fristene er særskilt avtalt fremstår det som mindre påregnelig at totalentreprenøren skal forventes å forsere for å samordne med andre aktører. På grunn av avhengighetsforholdene i en entreprise er det også viktig at fristene kan brukes som rammer for tidsplanleggingen. Totalentreprenøren bør som utgangspunkt kunne forholde seg til partene oppfyller innenfor oppfylte frister. Ofte er ikke dette tilfelle, men det fremstår som urimelig dersom han skal måtte bære konsekvensene av dette vederlagsfritt.

Argumentet over gjør seg særskilt gjeldende i relasjon til de dagmulksbelagte fristene. Dersom de erstatningssanksjonerte fristene skulle endres uten kompensasjon for totalentreprenøren vil dette medføre at poenget med frister og fremdriftsplan lett forsvinner. Han utsettes også for en større risiko enn forventet ved kontraktsinngåelsen. Han har ingen mulighet til å planlegge fremdriften på en måte som gjør at han kan unngå dagmulktkrav.

Forsering av de avtalte fristene trenger imidlertid ikke å innebære at totalentreprenøren i stor grad må øke sin ressurspådrag. Om totalentreprenøren kan bytte om rekkefølger for aktiviteter trenger ikke innsatsen hans å bli noe større. I et slikt tilfelle kan totalentreprenøren også ha problemer med å i det hele tatt dokumentere større kostnader ved forseringen og har dermed ingen vederlagskrav å fremme.

En annen situasjon er der byggherren pålegger totalentreprenøren å forsere, uten at de fristene for fremdriften fremskyndes. Siden det da forutsetningsvis er tale om mindre forseringstiltak kan dette tale for at forseringen må fremstå som påregnelig for totalentreprenøren. Dette forsterkes ved at han ikke risikerer dagmulktkrav om han skulle mislykkes i forseringen.

Det kan bero på antall aktører i prosjektet hvorvidt en slik forsering er påregnelig. Om det er mange aktører i prosjektet vil dette i alminnelighet stille større krav til totalentreprenørens samordning, derunder hva han må finne seg av forsering uten vederlag.

Det kan likevel fremstå som urimelig at totalentreprenøren er forpliktet til å forsere uten vederlag på grunn av forsinkelser i leveranser og fremdrift hos andre aktører. Forseringen av arbeidsutførelser kan medføre at arbeider må utføres samtidig og dermed forstyrrer hverandre. Dette kan ha fremstått som mindre sannsynlig ved kontraktsinngåelsen.

---

¹⁶⁸ Giverholt(2013) s. 326.

7.4 Begrensninger i forseringsretten

Selv om byggherren ikke trenger å begrunne sin fastholdelse av fristene oppstiller standarden en begrensning i omfanget av forseringspålegget. Denne gjelder også for hans rett til å kreve forsering av koordineringsbehov. Etter punkt 31.2, tredje ledd oppstår totalentreprenørens forseringsplikt bare «i den utstrekning det kan skje innenfor rammen av en forsvarlig fremdrift og er praktisk mulig uten urimelig oppofrelser for totalentreprenøren». Dette er etter ordlyden kumulative krav, og kan dermed medføre en vesentlig skranke for byggherrens forseringsrett.

Fremdriftsplanen kan være retningsgivende for hva som er «forsvarlig fremdrift». Har totalentreprenøren en del slakk i fremdriftsplanen kan den tåle en del forseringstiltak før fremdriften går over forsvarlighetsgrensen. Men noen forstyrrelser eller omorganisering på den opprinnelige fremdriften må totalentreprenøren tåle, ellers bortfaller byggherrens forseringsrett. Økt bemanning og lengre arbeidstider innenfor visse tidsrom kan derfor anses som forsvarlig. Grensen må imidlertid gå ved en fremdriftsplan med stort tidspress, høy risiko for feil og manglende oppfyllelse av myndighetskrav til sikkerhet.¹⁶⁹

At forsering skal være «praktisk mulig uten urimelige oppofrelser» gir etter ordlyden anvisning på en skjønnsmessig vurdering. Den antyder også at totalentreprenøren må finne seg i en del tiltak før han kan motsette seg forseringen. I lys av at totalentreprenøren har krav på vederlag for forseringen kan det argumenteres for at grensen settes høyt. Han skal som utgangspunkt holdes økonomisk skadesløs av forseringen. På grunn av dette vil vurderingen gjerne bero på hvilke oppofrelser totalentreprenøren må finne seg i som ikke kan kompenseres økonomisk.

Vurderingen av hva som er urimelig kan formuleres som et spørsmål om hvilken fleksibilitet det kan kreves av totalentreprenøren.¹⁷⁰ Men hvilke konkrete oppofrelser han må gjøre må vurderes konkret i relasjon til situasjonen han er i. Eksempelvis kan det være tale om situasjoner hvor totalentreprenørens rennommé blir satt på spill. Giverholt m.fl. nevner tilfelle at totalentreprenøren må ta i bruk utenlandsk bemanning.¹⁷¹ I et slikt tilfelle kan totalentreprenøren bli kompensert fullt ut økonomisk, men det kan knytte seg usikkerheter til kvaliteten og kvalifikasjonene hos slikt personell. Samme argument kan gjøre seg gjeldende om han må ta i bruk ukjente leverandører eller gjøre usikre hastebestillinger.

---

¹⁶⁹ Nordtvedt(2013) s. 455.

¹⁷⁰ Nordtvedt(2013) s. 456.

¹⁷¹ Giverholt(2010) s. 485.

Etter ordlyden i punkt 31.2, tredje ledd gjelder skranken «i den utstrekning» det er forsvarlig og praktisk mulig. Det må bety at totalentreprenøren har en forseringsplikt i den grad forseringen kan gjennomføres innenfor rammen av tredje ledd.¹⁷²

---

¹⁷² Giverholt(2012) s. 485.

8 Avsluttende bemerkninger

Oppgaven har vist at totalentreprenørens rett til fristforlengelse og byggherrens rett til forsering må avgjøres konkret i relasjon til det enkelte totalentrepriseprojekt. Standarden angir skjønnstemaene, men gir ikke partene klare svar uten ytterligere tolkning av den aktuelle fremdriftssituasjonen.

Dette gjør at oppgaven heller ikke kan konkludere ved enkelte spørsmål som reises. Dette gjelder for eksempel vurderingen av slakkens betydning for fristforlengelse, terskelen for totalentreprenørens samordningsplikt og hvilke oppofrelser han må gjøre for å imøtekomme byggherrens krav om forsering.

Oppgaven har likevel vist at totalentreprenørens rett til fristforlengelse må bero på hvorvidt endringssituasjonen reelt sett påvirker fremdriften. Fremdriftsplanen kan være retningsgivende for tidsvirkningen, men den kan ikke uten videre legges til grunn som fasit for den faktiske fremdriften. For eksempel vil den virkelige kritiske linjen ikke fremgå før prosjektet er ferdigstilt. Påvirkning på denne kan derfor heller ikke legges til grunn som vilkår for fristforlengelse.

Fremdriftsplanen kan imidlertid være partenes konkrete dokumentasjon for påvirkning på fremdriften. Totalentreprenøren gjør derfor lurt i å holde den oppdatert slik at den kan brukes som bevis for både fremsettelse og beregning av fristforlengelseskrav. Det betyr at selv om byggherren ikke ber om en revidering kan det ha gode grunner for seg å holde den a jour med faktisk fremdrift.

Vurderingen av om totalentreprenøren har rett til fristforlengelse kan både for byggherreforhold og for de mæjore kreve at man gjør en terskelvurdering. Denne knytter seg til hvilke tiltak totalentreprenøren plikter til å iverksette for å unngå forlengelse av fristene. Terskelvurderingen har imidlertid to helt forskjellige utgangspunkter og skjønnstemaer. Ved byggherreforhold vil det avgjørende være å fastsette totalentreprenørens plikt til å samordne med prosjektets aktører. Dette må vurderes i relasjon til at det foreligger en endringssituasjon som byggherren har risikoen for. Ved de mæjore har ingen av partene som utgangspunkt risikoen for endringssituasjonen. Terskelvurderingen knytter seg til hvilke forhold totalentreprenøren med rimelighet kan unngå eller overvinne følgene av.

Det kan oppstå tolkningsutfordringer hvis partene venter med å avklare fristforlengelses spørsmålet til prosjektet er ferdigstilt, eller sluttdato kommer. Virkeligheten er sjeldent så svart eller hvit at forsinkelser bare skyldes forhold den ene parten har risikoen for. Totalentreprenøren kan også ha forsert arbeidene, mer eller mindre vellykket. Dette gjør at det må tas stilling til mange spørsmål i kombinasjon. Dersom tvisten kommer for domstolene inneholder

anførselene gjerne mange elementer. Dette gjør at domstolene ofte må vurdere kravene skjønnsmessig.

Standardens krav om varsling av fristforlengelseskrav kan fremstå som formelle i et prosjekt som er dynamisk, og som gjerne forutsetter at partene er fleksible. De kan også fremstå som urimelig fordi totalentreprenøren kan tape hele kravet på fristforlengelse, som en konsekvens av dette kan han måtte forserer arbeidet for å unngå dagmulktkrav, til tross for at byggherren har risikoen for endringssituasjonen

De prosessuelle kravene effektiviserer imidlertid fristforlengelsessystemet. For det første bidrar de til at unødig tid brukes på avklaring av fremdriftsspørsmål. For det andre kan tiltak for å optimalisere fremdriften iverksettes på et tidlig stadium slik at endringssituasjonens konsekvenser for fremdriften kan minimaliseres.

Et av minimaliseringstiltakene kan være at byggherren pålegger totalentreprenøren en forsering av arbeidet. Byggherren kan velge å unngå fristforlengelse som en fremdriftsvirkning ved å fastholde de dagmulktbelagte fristene. Hvorvidt byggherren ser seg tjent med dette vil primært bero på hans økonomiske konsekvenser ved oversittelse av fristen, sammenholdt med forseringskostnadene totalentreprenøren kan kreve.

Byggherren kan også pålegge totalentreprenøren å forserer dersom han finner det nødvendig for å koordinere aktørene i prosjektet. Dette kan medføre at entreprisens dagmulktbelagte frister blir forskjøvet til et tidligere tidspunkt. Totalentreprenørens risiko for oppfyllelse kan således bli høyere enn han forutsatte ved kontraktsinngåelsen. Terskelen for hva totalentreprenøren plikter til å iverksette av forseringspålegg kan imidlertid settes relativt høyt. Dette skyldes at han i stor grad kan holdes økonomisk skadesløs for forseringstiltakene.

I praksis synes tvistespørsmålene om forsering å dreie seg om totalentreprenørens forseringsrett når byggherren avslår et fristforlengelseskrav. Vurderingen av en slik rett kan by på utfordringer fordi standarden krever at totalentreprenøren må gjøre en forhåndsvurdering av forseringskostnadene. Denne kan være mindre enn de faktiske kostnadene som påløper, og forseringsvederlaget kan overstige de økonomiske konsekvensene av en fristforlengelse. I relasjon til opprettholdelse av fremdriften i prosjektet er det likevel viktig at totalentreprenøren har en slik rett til forsering. Den reduserer unødig opphold i fremdriften forårsaket av uavklarte spørsmål om hvilke økonomiske og tidsmessige konsekvenser en endringssituasjon skal ha.

9 Litteraturliste

Barbo, Jan Einar *Kontraktsomlegging i entrepriserforhold*. Universitetsforlaget, 1997.

Barbo, Jan Einar *Totalentreprise- særlig om entreprenørens prosjekteringsrisiko*. TANO, 1990.

Giverholt, Heikki, Hans-Jørgen Arvesen og Karl Marthinussen *NS 8407 Alminnelige kontraktsbestemmelser for totalentrepriser med kommentarer*. Gyldendal Juridisk, 2012.

Hagstrøm, Viggo *Entrepriserett utvalgte Emner*. Vinderen forlag, 1997.

Hagstrøm, Viggo og Herman Bruserud *Entrepriserett*. Universitetsforlaget, 2014.

Helland, Gjertrud *Forstyrrelser i byggeprosjekter: om kritisk linje og dokumentasjon av krav som følge av urasjonell drift*. I: På rett grunn [2010] s. 247-258 (Sisert fra Gyldendal Rettsdata)

Marthinussen, Karl , Heikki Giverholt og Hans-Jørgen Arvesen *NS 8405 med kommentarer*. 3.utg. Gyldendal Akademisk, 2010.

NS 8405 Kommentarutgave Helge Jakob Kolrud... [et al.] Universitetsforlaget, 2004.

NS 8407 Kommentarutgave Henning Nordtvedt... [et al.] Universitetsforlaget, 2013

Tvedt, Odd R. og Herman Bruserud *Entreprenørens kontraktsoppfyllelse- «Oppfyllelsestersker»*. I: På rett grunn [2010] s.430-452 (Sisert fra Gyldendal Rettsdata)

10 Andre kilder

10.1 Lover

Lov om avhending av fast eiendom av 3.juli 1992 nr.93

Lov om kjøp av 13.mai 1988 nr.27

10.2 Kontraktstandarder

NS 8407 Alminnelige kontraktsbestemmelser for totalentrepriser

NS 8417 Alminnelige kontraktsbestemmelser for totalunderentrepriser

NS 8405 Norsk bygge- og anleggskontrakt

NS 3431 Alminnelige kontraktsbestemmelser for totalentrepriser

NS 3430 Alminnelige kontraktsbestemmelser om utførelse av bygg-og anleggsarbeider

NS 3401 Alminnelige kontraktsbestemmelser om utførelse av bygg-og anleggsarbeider

10.3 Rettspraksis

Høyesterettsdommer

Rt.1999.879

Rt.2005.788

Rt.2009.160

Rt.2010.961

Rt.2012.1729

Dommer fra lagmannsretten

LF-1995-175

LE-1996-267

LB-2001-01369

LA-2008-52830-2

LB-2008-49504

LH-2005-140477

LB-2011-95644

